

Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A, No 71

Schutzwall – sodanaikainen puolustusasema Urho Kekkosen kansallispuistossa

Tapani Postila

METSÄHALLITUS
Luonnonsuojelu

Julkaisun sisällöstä vastaa tekijä,
eikä julkaisuun voida vedota
Metsähallituksen virallisena
kannanottona.

ISSN 1235-6549
ISBN 951-53-1463-1

2. painos
Oy Edita Ab
Helsinki 2002

Kansikuva: Saksalainen 150 mm:n haupitsi valmistautumassa tulenavaukseen asemassaan Tankavaarassa Lapin sodan aikana. Piirtänyt Venla Väisänen E. Bauerin teoksessa Toinen maailmansota (osa 4) olevan kuvan mukaan.

Umschlagszeichnung: Eine deutsche 150 mm Haubitze, fertig zu Feuereröffnung in Tankavaara unter dem Lappländischen Krieg. Zeichnung von Venla Väisänen nach einem Bild in dem Werk von E. Bauer, "Der Zweite Weltkrieg" (Teil 4).

© Metsähallitus 2002

KUVAILELEHTI

Julkaisija Metsähallitus	Julkaisun päivämäärä 22.5.1997		
Tekijät (toimielimestä: toimielimen nimi, puheenjohtaja, sihteeri) Tapani Postila	Julkaisun laji Selvitys		
	Toimeksiantaja Metsähallitus		
	Toimielimen asettamispv Metsähallitus		
Julkaisun nimi Schutzwall – sodanaikainen puolustusasema Urho Kekkosen kansallispuistossa			
Julkaisun osat			
<p>Tiivistelmä</p> <p>Saksan armeija rakensi toisen maailmansodan aikana Tankavaaran alueelle Sodankylään Schutzwall-puolustuslinnoitteet. Julkaisussa käsitellään linnoittamisen syitä, suunnittelua ja toteutusta sekä Schutzwall-aseman merkitystä osana saksalaisten puolustussuunnitelmaa Lapissa. Julkaisussa esitetään puolustusaseman vaiheet vuosina 1943–1944 alkaen perustamissuunnitelmista. Saksalaiset vetäytyivät vuonna 1944, jolloin Tankavaarassa käytiin Lapin sodan taisteluita saksalaisten ja suomalaisten välillä. Puolustusasemien sijaintia, linnoitusrakenteita ja Tankavaaran taistelun kulkua havainnollistetaan kartoilla ja piirroksilla.</p> <p>Saksalaiset rakensivat paljon linnoitteita Petsamon nikkeli-kaivosten ja Jäämerentien käytön turvaamiseksi, mutta suuri osa näistä on tuhoutunut. Tankavaarassa, Urho Kekkosen kansallispuistossa, sijaitseva Schutzwallin pääasema on kuitenkin säilynyt hyvin.</p>			
Avainsanat sotahistoria, toinen maailmansota, Lapin sota, linnoittaminen, Urho Kekkosen kansallispuisto, Sodankylä			
Muut tiedot 2. painos			
ISBN 951-53-1463-1			
Sarjan nimi ja numero Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 71	ISSN 1235-6549		
Kokonaissivumäärä 36	Kieli suomi	Hinta 10 euroa	Luottamuksellisuus julkinen
Jakaja Metsähallitus, luonnonsuojelu	Kustantaja Metsähallitus		

PRESENTATIONSBLAD

Utgivare

Forststyrelsen

Utgivningsdatum

22.5.1997

Författare (uppgifter om organet, organets namn, ordförande, sekreterare)

Tapani Postila

Typ av publikation

Utredning

Uppdragsgivare

Forststyrelsen

Datum för tillsättandet av organet

Publikation

Schutzwall – krigstida försvarsställning i Urho Kekkonens nationalpark

Publikationens delar

Referat

Under andra världskriget uppförde den tyska armén i Tankavaaraområdet i Sodankylä försvarsställningen Schutzwall. I publikationen behandlas orsakerna till samt planeringen och genomförandet av befästringsbyggnad, samt ytterligare Schutzwallställningens betydelse som en del av tyskarnas försvarsplan i Lappland. I publikationen ges en redogörelse för ställningens olika skeden åren 1943–1944. År 1944 drog sig tyskarna tillbaka. Lapplandskrigets strider mellan tyskarna och finländarna utkämpades bl.a. i Tankavaara. Försvarsställningarnas läge, befästringskonstruktioner och Tankavaarastridernas förlopp åskådliggörs genom kartor och ritningar.

För att trygga nickelgruvorna i Petsamo och användningen av Ishavsvägen byggde tyskarna ett stort antal fästen. Större delen av dessa har förstörts, men huvudställningen i Tankavaara, i Urho Kekkonens nationalpark, har dock bevarats i gott skick.

Nyckelord

krigshistoria, andra världskriget, Lapplandskriget, befästringsverk, Urho Kekkonens nationalpark, Sodankylä

Övriga uppgifter

2. upplagan

ISBN

951-53-1463-1

Seriens namn och nummer

Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 71

ISSN

1235-6549

Sidoantal

36

Språk

finska

Pris

10 euro

Sekretessgrad

offentlig

Distribution

Forststyrelsen, naturskydd

Förlag

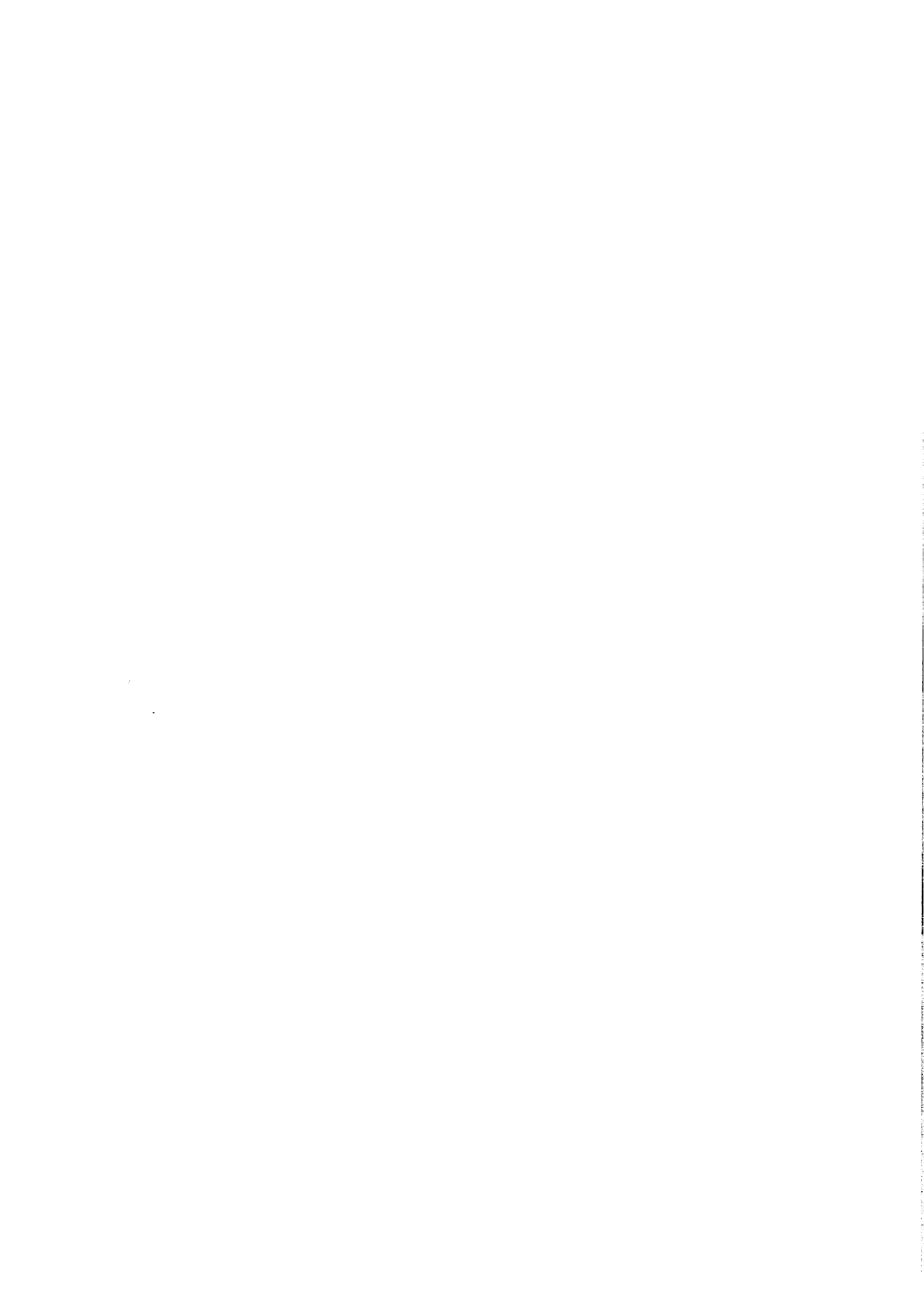
Forststyrelsen

DOKUMENTATIONSBLATT

Veröffentlicht von
Metsähallitus

Erscheinungsdatum
22.5.1997

Autoren Tapani Postila	Art der Publikation Bericht		
	Auftraggeber Metsähallitus		
	Gründungsdatum des Organs		
Titel der Publikation Schutzwall – Verteidigungsstellung aus dem Zweiten Weltkrieg im Nationalpark Urho Kekkonen			
Teile der Publikation			
Zusammenfassung <p>Die deutsche Wehrmacht baute im Zweiten Weltkrieg im Gebiet von Tankavaara in Lappland Befestigungsanlagen, den sog. Schutzwall Ivalo. Die Publikation befasst sich mit den Gründen für den Bau der Anlagen, ihrer Planung und Realisierung sowie mit der Bedeutung, die die Befestigung als Bestandteil des deutschen Verteidigungskonzepts für Lappland hatte. Des weiteren werden die Vorgänge um die Verteidigungsstellung in den Jahren 1943–1944 behandelt, beginnend mit den Gründungsplänen. Als die Wehrmacht sich 1944 zurückzog, kam es in Tankavaara zu Gefechten zwischen Deutschen und Finnen. Die Lage der Verteidigungsstellungen, die Befestigungsbauten und der Verlauf der Kämpfe in Tankavaara werden anhand von Karten und Zeichnungen veranschaulicht.</p> <p>Die Deutschen bauten zahlreichen Befestigungsanlagen, um den Zugang zu den Nickelbergwerken und die Benutzung des Eismeerwegs zu sichern, aber ein grosser Teil davon ist zerstört. Die Hauptstellung des Schutzwalls in Tankavaara, im Nationalpark Urho Kekkonen, ist jedoch gut erhalten.</p>			
Stichwörter Kriegsgeschichte, Zweiter Weltkrieg, Lappländischer Krieg, Nationalpark Urho Kekkonen, Sodankylä			
Sonstige Angaben 2. Auflage			
ISBN 951-53-1463-1			
Name und Nummer der Serie Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 71			
ISSN 1235-6549			
Anzahl Seiten 36	Sprache Finnisch	Preis 10 Euro	Vertraulichkeit öffentlich
Vertrieb Metsähallitus, Naturdienste		Verleger Metsähallitus	

SISÄLLYS

1 SAKSALAISTEN PUOLUSTUSSUUNNITELMAT SUOMEN LAPISSA 1943–1944	9
1.1 Johdanto	9
1.2 Peitenimet Schutzwall ja Sturmbock	10
1.3 Lapin suoja-asemien paikat määritellään	12
1.4 Sotatoimi Birke	13
2 SCHUTZWALL-ASEMAN LINNOITTAMINEN	15
2.1 Schutzwall-aseman tiedustelu	15
2.2 Aseman linnoitussuunnitelma	16
2.3 Käytännön linnoitustyöt	17
2.4 Vuoristoarmeija vetäytyy Norjaan	19
3 ASEMAN LINNOITTEET JA RAKENTEET	20
3.1 Taistelupoterot ja -haudat	20
3.2 Majoituskorsut	21
3.3 Konekivääripesäkkeet	22
3.4 Tykistöasemat	23
3.5 Panssarintorjunta: kaivantoste ja tykkiasemat	23
3.6 Estetyöt – piikkilankaesteet ja murrokset	25
3.7 Vankileirit	25
3.8 Kenttätiet	26
4 SCHUTZWALL-ASEMA LAPIN SODASSA	27
4.1 169. Divisioonan tulo ja ryhmittäminen asemaan	27
4.2 Tankavaaran taistelu	28
4.3 Saksalaisten vetäytyminen Jäämerentien suunnassa	31
5 SCHUTZWALL-ASEMA NYKYISIN	32
LÄHTEET	33
LIITE 1 SCHUTZWALL-ASEMAN VAIHEET	34

1 SAKSALAISTEN PUOLUSTUSSUUNNITELMAT SUOMEN LAPISSA 1943–1944

1.1 Johdanto

Suomalaisten ja saksalaisten aseveljeyden ollessa päättymäisillään toisen maailmansodan loppuvaiheessa saksalaiset joukot alkoivat varautua muuttuvaan tilanteeseen myös Lapissa. Erillisten saksalaisten puolustusasemien valmistelu Lappiin oli aluksi pelkästään suunnittelua ja maastotiedustelua ilman selvää päämäärää. Lapissa toiminut saksalainen 20. Vuoristoarmeija sai näissä suunnitelmissa tehtäväkseen pääasiassa Petsamon nikkeli-kaivosten suojelemisen sekä tieyhteyden ylläpitämisen Norjaan. Kaikki valmistelut perustuivat olettamukseen, että Suomen irtautuminen sodasta oli tuolloin pian todennäköistä. Puolustusvalmistelujen tuloksena ryhdyttiin vuoden 1943 kuluessa suunnittelemaan pysyvää puolustusasemaa Sodankylän Tankavaaran alueelle. Aseman alkupe räisenä tarkoituksena oli varmistaa Jäämerentien säilyminen saksalaisten käsissä. Suunnitteluvaiheesta siirryttiin nopeasti linnoittamiseen keväällä 1944.

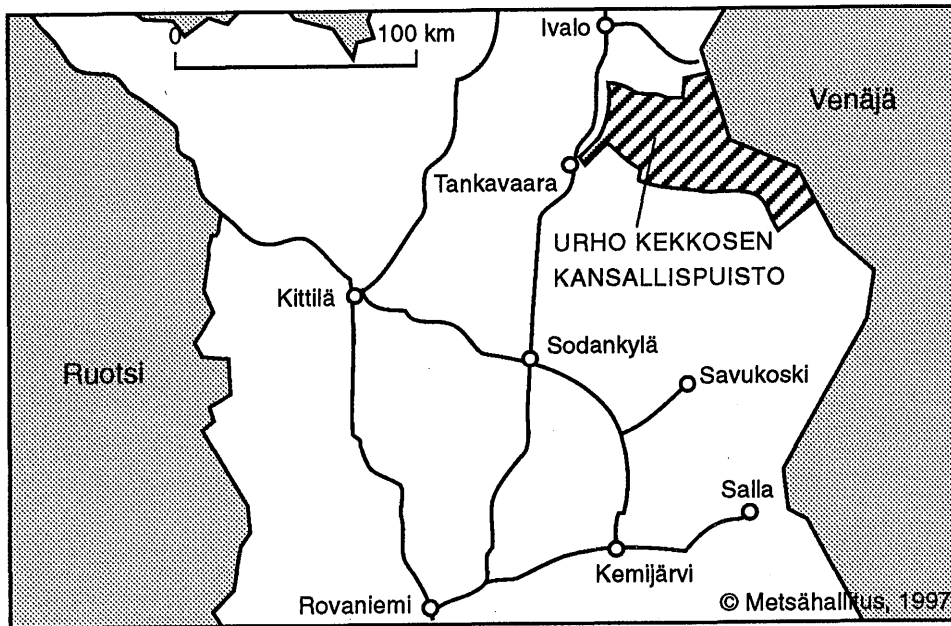
Saksalaisten sodanjohto nimesi Tankavaarassa sijaitsevan aseman Schutzwall-asemaksi (Suojavalli). Asema oli osa laajempaa puolustussuunnitelmaa, jonka pyrkimyksenä oli suojata saksalaisten hallussa ollut Pohjois-Lappi etelästä tulevalta uhalta. Schutzwall-asema suunniteltiin aluksi pysyväksi, mutta ennen kuin aseman linnoittajat ehtivät saada sitä valmiiksi, sotilaallinen tilanne oli muuttunut saksalaisten kannalta niin ratkaisevasti, ettei asemaa käytetty muuhun kuin suomalaisten takaa-ajajien viivyttämiseen Lapin sodan aikana syksyllä 1944. Tuolloin Schutzwall-asemaa puolustaneet saksalaiset luopuivat asemasta lyhyen taistelun jälkeen perääntyen suunnitelmien mukaisesti Jäämerentietä pohjoiseen.

Suuri osa linnoitteista on vuosien kuluessa tuhoutunut, mutta Urho Kekkosen kansallispuiston alueella (katso kuvaa 1) sijaitseva Schutzwall-asema on säilynyt melko hyvin. Korsujen, tykkiasemien ja kaivantojen jäännöksineen se on sotien ajan historiamme erikoisista vaiheista kertova muistomerkki.

Arkistoaineistoa saksalaisten Tankavaaran alueella tekemistä linnoitustöistä on säilynyt jonkin verran, lähinnä 20. Vuoristoarmeijan erillisiä käskyjä ja ohjeita. Osa saksalaisten puolustusasemaan liittyvästä arkistomateriaalista on tuhoutunut eikä esimerkiksi saksalaisten tekemää kartta-aineistoa ole ollut käytettävissä. Jääkäriprikaatin sotapäiväkirjoissa sivutaan Vuotson linjaksi kutsuttua puolustusasemaa suomalaisten kannalta. Kirjallisuudessa linnoitusasemaa on käsitelty lähinnä yleisluonteisesti Tankavaaran taisteluun liittyvänä osana.

Linnoitteiden sijainnista ja yksityiskohdista ei ollut tarkkoja tietoja, ennen kuin museovirasto aloitti Tankavaaran saksalaisasemien kartoittamisen vuonna 1990, kun osa valtatie 4:n läheisyydessä olevista asemista oli vaarassa hävitä tien uuden linjauksen vuoksi. Linnoitusvyöhykkeen kohdeinventoinnista ja lähdetutkimuksesta vastasi everstilutnantti evp Pertti Huttunen. Museovirasto ja Metsä-

hallitus jatkoivat inventointia kesällä 1995 linnoitetun alueen laajuuden, rakenteiden määrän ja kunnon sekä säilymisen selvittämiseksi. Tein tuolloin maastotutkimukset yhdessä Metsähallituksen Perä-Pohjolan puistoalueen suunnittelijan, Matti Toivolan, kanssa. Nyt julkaistava selvitys perustuu tämän inventoinnin tuloksiin sekä Pertti Huttusen raporttiin ja sotahistorialliseen kirjallisuuteen (katso lähdeluettelo).

Kuva 1. Urho Kekkonen kansallispuiston sijainti.
Bild 1. Der Nationalpark Urho Kekkonen.

1.2 Peitenimet Schutzwall ja Sturmbock

Lapin saksalaisten puolustusasemien historia ulottuu toisen maailmansodan käännekohtaan. Vuoden 1943 kuluessa saksalaisten voitokas eteneminen eri rintamilla oli jo menneisyyttä ja perääntyminen erityisesti itärintamalla oli käynnistynyt. Tilanne myös Pohjois-Suomessa toimivan yli kahdensadantuhannen sotilaan saksalaisen 20. Vuoristoarmeijan osalta oli muuttumassa. Suomi alkoi olla Saksan ja erityisesti sen johtajan Adolf Hitlerin silmissä epävarma liittolainen Suomen tehtyä rauhantunnusteluja Neuvostoliitolle keväällä 1943. Entistä epävarmemmaksi Suomen liittolaisaseman katsottiin käyvän, jos saksalaiset joukot joutuisivat edelleen perääntymään Suomenlahden eteläpuolella neuvostojoukkojen edeltä. Suomalaiset poliittiset vaikuttajat eivät peitelleet saksalaisilta huoltaan siitä, mitä tällöin mahdollisesti tapahtuisi Suomenlahden pohjoispuolella. Nämä muuttuvat tekijät pakottivat osaltaan saksalaista sodanjohtoa suunnittelemaan sotateollisuudelle elintärkeän Petsamon nikkeli-kaivoksen tulevaisuutta Jäämeren rannalla siltä varalta, että Suomen puolustus romahtaisi ja maa miehittäisiin (Ahto 1980, s. 13–18).

Suunnitelmat Petsamon nikkeli-kaivoksen toiminnan turvaamisesta tilanteessa, jossa Etelä-Suomi olisi miehitetty, olivat työn alla syksyllä 1943. Suunnitelmiin sisältyi kaivosta suojaavan 20. Vuoristoarmeijan joukkojen mahdollinen perääntyminen Norjaan, perääntymistä turvaavien puolustusasemien ja sulutteiden rakentaminen sekä hävitystöiden valmisteleminen niissä suunnissa, joista vihollisen hyökkäys oli odotettavissa. Uusien etelään suunnattujen puolustusasemien sijainti määritettiin Hitlerin päämajassa vain kahden kartasta löydetyn nimen perusteella: Kaaresuvanto ja Ivalo. Saksalaiset katsoivat edulliseksi pitää hallussaan osan käsivarren Lappia. Kaaresuvantoon alunperin suunnitellun aseman sotilaallinen merkitys oli estää vihollisen pääsy liian lähelle Norjan puolella kulkenutta valtakunnantietä n:o 50. Tien katkeaminen olisi merkinnyt Petsamossa, Ivalon suunnassa ja Ruijassa olleiden saksalaisjoukkojen ainoan maayhteyden katoamista. Petsamon kaivoksen toimintaa ei taas voitu tietenkään turvata siten, että joukot ryhmittyisivät malmialueen tuntumaan. Petsamon päähuoltotie kulki Ivalon kautta Kaamaseen ja Norjaan, joten Ivalon tienristeyksen tuli säilyä jatkossakin saksalaisten hallussa. Nämä näkökohdat huomioiden suunniteltiin Ivalon suoja-asema (Elfvengren 1992 s. 363–364; Ahto 1980, s. 26–29).

Pääosin Tankavaarassa sijaitsevasta suoja-asemasta käytettiin saksalaislähteissä useita, hieman toisistaan poikkeavia nimiä. Lapissa toimivan 20. Vuoristoarmeijan esikunnan operatiivisen osaston sotapäiväkirjoissa esiintyi nimi "Schutzstellung Ivalo" eli Ivalon suoja-asema. Nimeä käytettiin ilmeisesti esimerkiksi Vuoristoarmeijan Rovaniemellä sijainneen esikunnan sisäisissä keskusteluissa, muistioissa ja sotapäiväkirjoissa. Nimi kertoi samalla myös aseman käyttötarkoituksen: Ivalon suoja-aseman tuli turvata Pohjois-Lappi ja erityisesti Saksalle elintärkeät Petsamon nikkeli-kaivokset etelän suunnalta. Aseman suunnittelun alkuvaiheessa syksyllä 1943 ja keväällä 1944 saksalaisten tarkoituksena ei nimittäin ollut vetäytyminen Suomen Lapista Pohjois-Norjaan, vaikka tämäkin mahdollisuus häilyi jo taustalla. Myöhemmin Lätäsenon sekä Tankavaaran asemista käytettiin joissakin yhteyksissä nimeä "Dauerstellung" eli pysyvät asemat, mikä viittasi tavoitteeseen käydä asemissa lopullinen taistelu Pohjoiskalotista ja sen nikkelistä. Eräissä sotilasasiakirjoissa käytettiin myös nimeä "Endstellung" – pääteasema, joka periaatteessa tarkoittaa samaa (Huttunen 1990 b, s. 4–7).

Kun valmistelut etenivät, kasvoi tarve käyttää taaemmista puolustusasemista peitenimiä, joita salaiset suunnitelmat tuntevat korkeat upseerit saattoivat käyttää keskusteluissa, ilmoituksissa ja käskyissä. Nimet eivät saaneet paljastaa ulkopuolisille asioiden todellista luonnetta. Huhtikuussa 1944 Saksan päämaja käski käyttää Suomesta vetäytymisestä peitenimeä sotateimi "Birke" (Koivu) ja 20. Vuoristoarmeijan esikunta antoi vähän myöhemmin Lätäsenon asemalle peitenimen "Sturmbock" (Muurinmurtaja) ja Tankavaaran asemalle "Schutzwall-Stellung" eli Suojavalliasema (Huttunen 1990 b, s. 5.). Peitenimi Schutzwall ei jäänyt vain saksalaisten esikuntien käyttöön vaan se vakiintui historiankirjoituksessa käytetyimmäksi nimeksi Tankavaaran suoja-asemasta ja siinä käydystä taistelusta osana Lapin sotaa. Suomalaisten sotapäiväkirjoissa vihollisen asemia Lohijoelta Tankavaaran taaempiin asemiin kutsuttiin pelkästään Vuotson linjaksi. Tässä käytetään Tankavaaran asemasta vakiintunutta Schutzwall-nimeä.

1.3 Lapin suoja-asemien paikat määritellään

Saksan johtaja Adolf Hitler antoi 28.9. 1943 määräyksensä Johtajan Ohje n:o 50. Tässä ohjeessa Hitler antoi suuntaviivoja Suomen sodasta irtautumisen tai sotilaallisen romahtamisen varalta (Elfvingren 1992, s. 363). Führerin ohjeessa määrättiin, että jos Suomi irrottautuisi sodasta tai joutuisi miehitettyksi, Saksan 20. Vuoristoarmeijan, jonka rintama osoitti kohti itää, olisi ehdottomasti pidettävä edelleen Petsamon nikkelialue ja kiinnitettävä huomiota sen suojaamiseen maaja ilmahyökkäyksiltä. Edullisinta Saksalle olisi ollut, jos se ei olisi ollut riippuvainen Petsamon nikkelistä. Silloin se olisi voinut irrottaa suurimman osan 20. Vuoristoarmeijasta nopeasti Keski-Eurooppaan, missä tarvittiin kipeästi joukkoja. Joidenkin divisioonien siirron Saksaan katsottiin joka tapauksessa olevan mahdollista, jos Pohjois-Suomessa olleiden saksalaisten puolustustehtävää supistettaisiin niin, että tavoitteeksi jäisi enää vain nikkelin saannin turvaaminen. Saksan etu vaati ehdottomasti, että 20. Vuoristoarmeija tai suuria osia siitä olisi saatu taistelukuntoisina mukaan edessä olevaan ratkaisutaisteluun Saksan alueesta. Pohjois-Suomessa oli kaiken kaikkiaan lähes 220 000 miestä, eikä Hitlerillä ollut enää missään niin koskemattonta, määrävahvuutensa säilyttäneitä ja hyvähenkistä armeijaa kuin 20. Vuoristoarmeija oli. Sen hallussa oli lisäksi runsaasti materiaalia, josta Saksan muilla armeijoilla oli tavaton puute (Ahto 1980, s. 13–24).

Hitler myönsi ohjeessaan, että 20. Vuoristoarmeijan vetäytyminen pohjoiseen olisi vaikeaa ja valmistelut veisivät paljon aikaa. Valmistelujen tuli ennen kaikkea poistaa kuljetuksien ja huollon suurimmat vaikeudet. Hitlerin päätökseen Pohjois-Skandinaviassa pysymisestä vaikutti luonnollisesti Petsamon nikkelin merkitys sotataloudelle. Saksa oli vasta nyt aloittamassa totaalisen liikekannallan ja tuotannon odotettiin kohoavan tuntuvasti. Kaikki ponnistelut sodasta selviämiseksi saattoivat kuitenkin kariutua yhdenkin perusraaka-aineen loppumiseen. 20. Vuoristoarmeija sai edelleen tehtäväksi muuttuneissakin oloissa suojata Petsamon nikkeli-kaivosta ja samalla päähuoltotietään Pohjois-Norjassa, vaikka pääosa Suomea olisikin Neuvostoliiton käsissä (Ahto 1980, s. 19).

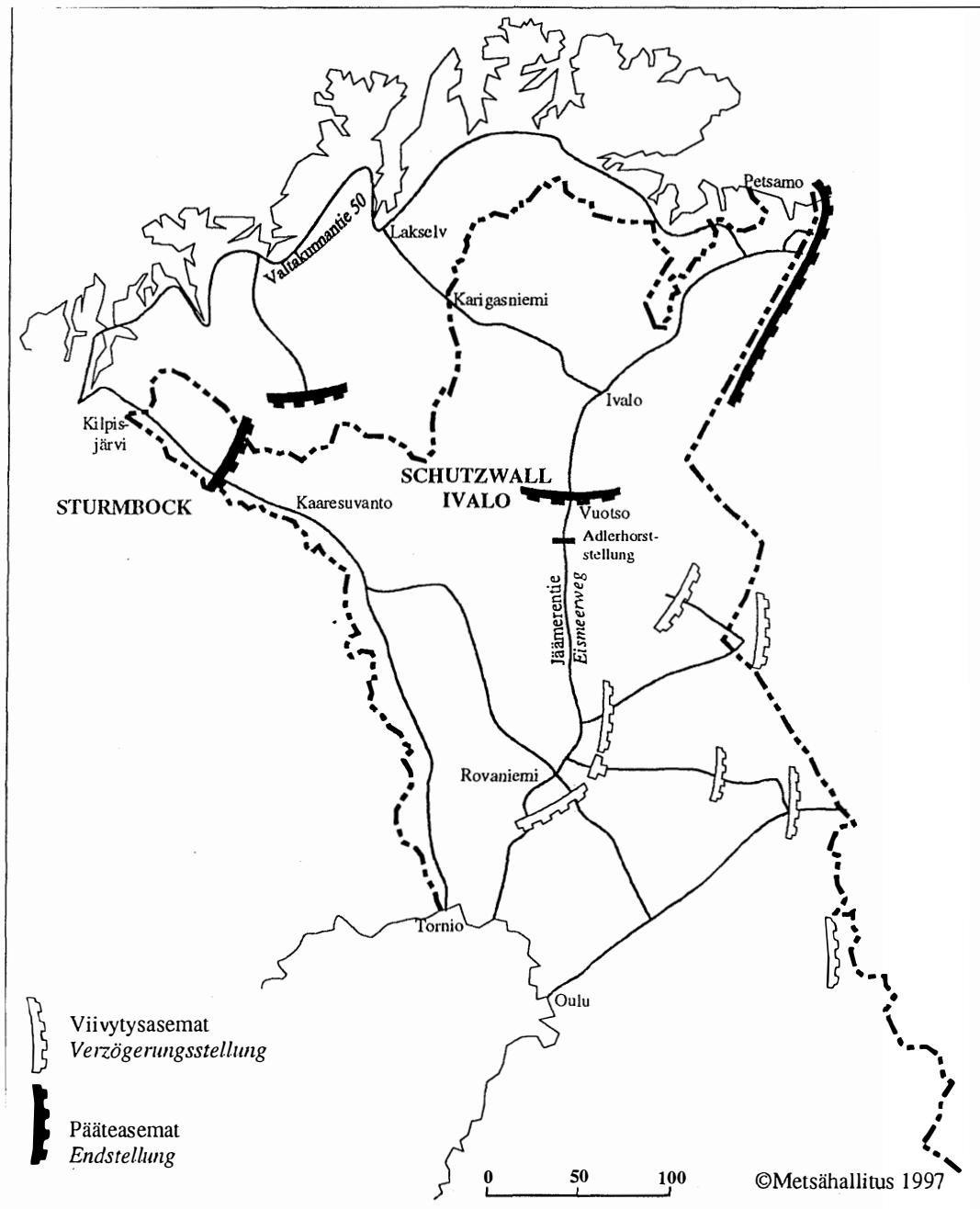
20. Vuoristoarmeijan ylin johto suhtautui Hitlerin ohjeeseen erittäin nihkeästi. Saksan pääesikunnan päällikön, kenraaliluutnantti Ferdinand Jodlin mukaan perusongelmana käskyn toteuttamisessa oli, voitaisiinko Pohjois-Lappiin vedetty Vuoristoarmeija huoltaa Pohjanmeren kautta – Jodlin mielestä ei. Lisäksi hän oli sitä mieltä, että väite Petsamon nikkelin ratkaisevasta merkityksestä oli virheellinen, koska malmin saanti loppuisi joka tapauksessa, kun liittoutuneet katkaisivat merikuljetukset Pohjanmerellä. Seurauksena nikkelin saannin turvaamisyrittäyksestä olisi vain se, että nikkelin lisäksi menetettäisiin myös sen tuotantoa suojaanut armeija. Vaikka 20. Vuoristoarmeijan esikunta Rovaniemellä ei ottanut käskyä myönteisesti vastaan, Hitlerin ohjetta oli mahdotonta sivuuttaa. Ohjeessa mainitun Ivalon puolustusaseman siirtämiseen määrättyä etelämmäksi vaikuttivat kuitenkin 20. Vuoristoarmeijan esikunnan mukaan puhtaasti sotilaalliset tekijät. Esikunta katsoi olevan mahdotonta puolustaa Ivalon tärkeitä tienristeystä sijoittamalla asemat itse Ivaloon. Ne oli luonnollisesti työnnettävä niin kauas puolustettavasta kohteesta, ettei vihollinen kykenisi ampumaan sinne esimer-

kiksi kenttätykistöllä. Sopiva alue löytyi esikunnan mielestä Ivalosta 75 kilometriä etelään, Vuotson kylän eteläpuolelta. Jäämerentien itäpuolella puolustusasema olisi noudattanut sille edullista Saariselän tunturialueen eteläreunaa kulkiensa Vuotson seudulla Nattastuntureiden kautta Suomen itärajalla olevalle Talkkunapäälle. Vuotson eteläpuoli tarkoitti ilmeisesti kohtaa, missä Jäämerentie ylitti Lohijoen (Elfvengren 1992, s. 364; Ahto 1980, s. 20–25).

Hitler tarkasti antamaansa ohjetta 16.12.1943 ja määräsi, että huoltoyhteyksien oli oltava tulevissa puolustusasemissa mahdollisimman lyhyitä, jotta polttoainekulutus ja kuorma-autotarve pidettäisiin pieninä. Tämä merkitsi sitä, että puolustusasemat oli rakennettava niin pohjoiseen kuin tehtävä suinkin salli. Ivalon suunnassa Hitler hyväksyi Vuoristoarmeijan komentajan, kenraali Eduard Dietlin ehdotuksen Vuotson tasalle vedettävästä puolustuksesta. 20. Vuoristoarmeijan esikunnassa määritettiin tulevien puolustusasemien lopullinen sijainti kolme päivää myöhemmin. Jäämerentien suunnassa asema sijoitettiin Tankavaaran kullankaivuupaikan korkeudelle eli vajaat kymmenen kilometriä Vuotson kylästä pohjoiseen (katso kuva 2). Hitler oli määrännyt, että Länsi-Lapissa aseman paikka olisi löydettävä käsivarren pohjoisosasta Suomen ja Norjan rajan läheisyydestä. Harvoista mahdollisista paikoista Vuoristoarmeijan esikunta valitsi Siikavuopion, mutta todellisuudessa asema sijoitettiin hieman Siikavuopion eteläpuolelle, Lätäsenon varteen (Elfvengren 1992, s. 363–364; Ahto 1980, s. 31).

1.4 Sotatoimi Birke

Saksa keskittyi vuoden 1943 kuluessa yhä enemmän puhtaasti puolustus suunnitelmiin. Samoihin aikoihin alettiin propagandassa yhä useammin käyttää myös käsitettä ”Euroopan linnoitus”. Saksassa nähtiin, että tällainen ”linnoitus” voisi toimia omista ja vallattujen alueiden voimavaroista loputtomiin. Tällä tavoin uskottiin kansallissosialistisen Saksan voivan saavuttaa saarronkestävän olotilan (Fredborg 1944, s. 127–128). Petsamon nikkeli-kaivosten pitäminen Saksan hallussa oli kuitenkin tärkeimpiä perusedellytyksiä tällaisesta linnoituksesta puhuttaessa saati sitä vakavasti suunniteltaessa. Tieto suomalaisten pyrkimyksistä irrottaa maansa sodasta ja Neuvostoliiton suomalaisille esittämä ennakkoehto saksalaisten joukkojen internoimisesta sekä suhteiden katkaisemisesta Saksaan vauhdittivat saksalaisten suunnittelutyötä Suomen osalta. Lapissa puhuttiin huhtikuun alkuun 1944 saakka monimutkaisesti Johtajan ohjeen n:o 50 edellyttämistä toimista. Vetäytyminen pohjoiseen ja nikkeli-kaivosten suojaaminen sai huhtikuun 8. päivänä nimen sotatoimi ”Birke” – ”Koivu”. Seuraavana päivänä annettiin käsky valmistelujen aloittamisesta. Asiakirjassa ei ollut mitään olennaista uutta verrattuna aikaisempiin pohdiskeluihin, vaan se oli niiden kirjallinen yhdistelmä. Aiempiin suunnitelmiin perustuvan sotatoimen päämääränä oli pitää hallussa Kolosjoen kaivosalue Petsamossa ja Etelä-Varanki nikkelin saannin turvaamiseksi. Etelämpänä olevat saksalaiset joukot vedettäisiin suunnitelman mukaan pohjoisemmaksi linnoitettuihin puolustusasemiin. Käsivarren Lapissa puolustautuisi XVIII Vuoristoarmeijakunta ja Ivalon suoja-asemassa XXXVI Vuoristoarmeijakunta (Elfvengren 1992, s. 363–365; Kallioniemi 1989, s. 24–25)

Kuva 2. Schutzwall- ja Sturmbock-asemat sekä alkuperäisen sotatoimi Birken viivytyks- ja pääteasemat. Pohjois-Lapin tärkeimmät tiet on merkitty kuvaan Sampo Ahton teoksessa *Aseveljet vastakkain* (1980, s. 323) olevan kartan mukaan.

Bild 2. Die Schutzwall- und Sturmbock-Stellungen sowie die Verzögerungs- und Endstellungen des ursprünglichen Operation Birke. Die wichtigsten Wege Nordlapplands sind anhand von Karten in einem Werk von Sampo Ahto ("*Aseveljet vastakkain*", 1980, S. 323) eingetragen.

Päivä ennen sotatoimi Birken käskyn antamista oli annettu 20. Vuoristoarmeijan käsky tarkastaa Vuotson pohjoispuolelle sijoitettava puolustusasema, joka sai nimen Schutzstellung Ivalo. Myöhemmin se sai Tankavaaran suoja-aseman osalta peitenimen Schutzwall-asema. Armeijan käsky oikeastaan vain vahvisti yhtymien tehtävät eli kaiken sen, mitä oli pitkään pohdittu lukuisissa sotatoimi Birkeä koskevissa neuvotteluissa. Käskyssä Schutzwall-aseman puolustukseen määrättiin XXXVI Vuoristoarmeijakunnan muodostama Keskustan taisteluryhmä (Kampfgruppe Mitte), joka eri käskyllä tulisi ryhmittymään Kivelän–Vuotson–Talkkunapään linjalle (Huttunen 1990a, s. 163–164; Ahto 1980, s. 37–41).

Koska sotatoimi Birke edellytti maastossa tapahtuvia töitä, suunnitelmat oli esitettävä suomalaisille. Tämä tapahtui 13. kesäkuuta, jolloin saksalaiset totesivat varautuvansa siihen mahdollisuuteen, että neuvostojoukkojen onnistuisi tunkeutua suomalaisten ja saksalaisten joukkojen väliin. Sotatoimen valmistelujen ja Suomen tilanteen kehittymisen välillä oli suora yhteys. Kesäkuun 20. päivänä valmistui sotatoimen käskytyssuunnitelma eri toimintavaiheineen, vaihtoehtoineen sekä valmisteluohjeineen. Sotatoimi suunniteltiin kolmivaiheiseksi, Kieslingissä ja Sallassa taistelevat joukot vedettäisiin ensimmäisessä vaiheessa Rovaniemen tasalle, jossa oli tiestön solmukohta. Toisessa vaiheessa vetäydyttäisiin Jäämerentietä Ivalon suuntaan ja Kittilän–Muonion tien ja Väylävarren tien suunnassa pohjoiseen linnoitettaviin asemiin. Kolmas vaihe käsittäisi varsinaisen puolustustaistelun määrättyissä asemissa (Elfvengren 1992, s. 364–366; Kallioniemi 1989, s. 24), katso kuvaa 2.

2 SCHUTZWALL-ASEMAN LINNOITTAMINEN

2.1 Schutzwall-aseman tiedustelu

Huhtikuun 7. päivänä 1944 annettiin Vuoristoarmeijan esikunnasta käsky tiedustella Vuotson pohjoispuolelle sijoitettavan puolustusaseman sopivuus. Maastotiedustelun pohjaksi annettiin arvio, että vihollinen saattaisi hyökätä etelästä Jäämerentien suunnassa. Tiedustelijoiden johtajaksi määrättiin eversti Hans Roschmann. Tiedustelijoille ei kerrottu, mistä oli kysymys, vaan heidän oli suoritettava työnsä tietämättä sen lopullista tarkoitusta. Huhtikuun puolivälin keväthankien aikaan saksalaiset aloittivat aseman maaston tiedustelun ja tähystelyn Tankavaaran laelta sekä Nattasten huipuilta. Myös lentotiedustelua käytettiin täydentämään tietoja tulevan aseman sijoittamiseksi. Hitlerin antamassa käskyssä 20. Vuoristoarmeijalle 24. huhtikuuta määritettiin uudelleen kirjallisesti, mitä tuli tiedustella ja ottaa selville asemasta. Selvitettäviä seikkoja olivat mm. tulevan aseman sijoittuminen maastoon, arvio aseman taistelukelpoisuudesta sekä ehdotus linnoittamisesta ja sen aikataulusta (Huttunen 1990b, s. 9–15).

Lento-onnettomuudessa kuolleen 20. Vuoristoarmeijan komentajan, Eduard Dietlin, tilalle määrätty uusi komentaja, kenraalieversti Lothar Rendulic, antoi 11. heinäkuuta 1944 käskyn linnoittamisperiaatteista Pohjois-Suomessa. Vuoris-

toarmeijan pioneeripäällikkö, kenraalimajuri Wuerst täsmensi rakennettavien linnoitteiden tiedustelua antamalla oman, Schutzwall-aseman teknisiä yksityiskohtia sisältäneen käskynsä. Aseman tiedusteluesikunnan johtajaksi määrättiin eversti Faulmüller. Esikunta oli vain tilapäinen, Schutzwall-aseman tiedustelua varten muodostettu osasto. Sen tehtävänä oli ensi vaiheessa suoja-aseman yksityiskohtainen tiedustelu ja viitoittaminen. Myöhemmin tiedusteluesikunnan tuli opastaa paikalle saapuvaa linnoitustyövoimaa ja valvoa työn aloittamista (Huttunen 1990b, s. 14–16).

Tiedusteluesikunta oli paikalla Tankavaarassa 17. heinäkuuta, noin viikon kuluttua käskyn saamisesta. Käsky oli tiedustelun osalta hyvin perusteellinen. Siinä oli määritelty esikunnan tiedustelujärjestys pääpuolustuslinjasta alkaen ja päättyen huoltoteihin. Aseman tiedustelu- ja linnoittamisvaiheessa pelättiin erityisesti Neuvostoliiton desanttien ja partisaanien tihutöitä. Kaukana Jäämerentiestä toimivat pienet tiedusteluelimet varustettiin siksi radioilla. Majoituspaikat ja huoltovarikot naamioitiin metsiin kauemmaksi tiestä. Salaamissyistä moottori-ajoneuvoista ja kärkyistä poistettiin joukko-osastotunnukset eikä selväkielisiä tienviittoja tai komentolippuja käytetty (Huttunen 1990b, s. 17–18).

2.2 Aseman linnoitussuunnitelma

Saksan sodanjohdon kiistely Schutzwall-aseman pääpuolustuslinjan lopullisesta sijainnista päättyi heinäkuun alussa. Vuoristoarmeijan esikuntapäällikkö Hölterin oli pyydettyä Berliinistä saakka ratkaisua aseman sijoitukseen. Hölter ilmoitti sähkössä ylimmälle sodanjohdolle, että asema Tolospään–Harripään–Kaunisjärven–Kivipään tasalla olisi kyllä jalkaväkitaistelua ajatellen ja tykistöllisesti vahva, mutta ei panssarivarma. Hölter kuvaili paikkaa suorastaan panssarivaunujen harjoitusmaaston kaltaiseksi ja ehdotti panssarintorjuntasyistä hyväksyttäväksi alkuperäisen vaihtoehdon Vuotson eteläpuolella, tarkennettuna linjalle Kivelä–Lohijoki–Mutenia–Nattastunturit. Päämajan ratkaisua pyydettiin nopeasti, jottei töiden aloittaminen hidastuisi. Saksasta tulikin vastaus, että aseman sijoituspaikka pysyisi Tankavaaran tasalla niin kuin oli jo aiemmin suunniteltu (Huttunen 1990b, s. 13–15; Ahto 1980, s. 46–47).

Linnoitussuunnitelmia oli tehty jo kevään aikana, mutta kenraalievverst Rendulicin henkilökohtaisesti heinäkuun 11. päivänä sanelema käsky ei jättänyt linnoittamisperiaatteissa mitään enää arvailujen varaan. Käskyn mukaan kaikki käytettävissä olevat voimat oli pantava linnoittamaan tulevia asemia. Kaikki selustan huoltolaitokset ja muut vastaavat yksiköt oli linnoitettava puolustuskykyisiksi tukikohdiksi. Lisäksi Vuoristoarmeijan pioneeripäällikkö Wuerstin lähettämä käsky alaisilleen Ivalon suoja-aseman tiedustelusta ja linnoittamisesta sisälsi paljon yksityiskohtaisia linnoittamisohjeita. Aseman miehitykseksi kaavailtiin jalkaväkidivisioonaa (noin 15 000 miestä), ja sille vahvennukseksi krenatööriyrykmenttiä. Uutta käskyssä olivat kenttätukirykmentit, joilla oli tarkoitus vahvistaa divisioonan omaa kenttätukirykmenttiä. Vahvennuksiksi ilmoitettiin tulevan raskas kenttätukirykmenttiristo (100 mm tykit), kevyt kenttätukirykmenttiristo,

mörssäripatteri ja tulenjohto-osasto. Näin haluttiin varmistaa asemalle mahdollisimman vahva tykistön tuki vihollisen hyökätessä (Huttunen 1990b s. 15).

Käytännössä suoja-aseman kaivaminen ja varustaminen merkitsi yhtenäisten korsu- ja tulipesäkkeitten rakentamista Pikku-Tankavaaran kohdalla Jäämerentien molemmin puolin tien täydellistä sulkemista varten (katso kuva 6). Itä-länsisuunnassa pääpuolustuslinja suunniteltiin siten, että se kulki pistemäisinä korusutukikohtina lännestä Tankajoelta Purnuvaaran kautta Jäämerentien yli Tankavaaraan (Jorpulipää) ja Pikku-Tankavaaraan. Täältä pääaseman tuli jatkua edelleen Purnunnokan kautta Nattastuntureille asti, joiden laelle rakennettaisiin uloimmat kenttälinoitetut tähystys- ja tulipesäkkeet. Leveyttä suunnitellulla asemalla oli noin 20 kilometriä (Huttunen 1990 b s. 26).

Aseman eteläkärki oli Jäämerentien varressa Lohijoen kohdalla, missä nyt on Porttipahdan tekojärven kaakkoisin uloke. Eteentyönnetystä aseman peitenimi oli "Adlerhorst-Stellung" eli Kotkanpesäasema. Ampuma-asemien, korsujen ja taistelupoteroiden ketjun tuli jatkua tästä Jäämerentien molemmin puolin aina Kaunispuun taaimmaisiin asemiin asti (katso kuvaa 2). Aseman syvyys oli siis 15–35 kilometriä sen mukaan, laskettiin etelässä kaukaisimmat etuvartioasemat ja pohjoisessa huollon linnoitetut varikkoalueet Schutzwall-asemaan.

2.3 Käytännön linnoitustyöt

Vuoristoarmeijan komentaja Rendulicin käsky suunniteltujen asemien linnoittamisperiaatteista koski samalla myös linnoitustöiden järjestämistä käytännössä. Rendulic määräsi, että jokaisen kirjurin, autonkuljettajan, avustavan siviilityöntekijän ja sotavangin oli tehtävä lisätyötä. Samalla hän määräsi myös upseerit tekemään ylimääräistä linnoitustyötä. Käsky päättyi paljon kertoviin sanoihin: "Oikea-aikainen linnoittautuminen säästää myöhemmin verta!" Näin oli ryhdytty valmistautumaan tilanteeseen, jolloin ehkä jouduttaisiin puolustautumaan tiettyissä asemissa (Huttunen 1990b s. 13–14).

Pioneeripäällikkö Wuerstin antama käsky oli myös hyvin perusteellinen aseman linnoittamisen osalta. Metsässä aseman tuli olla yhtenäinen, mutta avomaastossa – tunturialueella – tukikohtamainen. Erillisten tukikohtien tuli pystyä muodostamaan keskenään aukoton tuliverkko ja lisäksi kyetä ympäripuolustukseen. Raskaiden konekiväärien tuli muodostaa aseman jalkaväkipuolustuksen perusta. Tykistön tuli asemat oli sijoitettava niin, että tykit (aina 150 mm tykkeihin saakka) kykenisivät suora-ammunnalla panssaritorjuntaan vähintään 600 metrin etäisyydeltä. Miinojen sekä maastoon asennetun sulkutulen käyttö suunniteltiin koko aseman syvyydelle etuvartioasemista aina huollon taaempiin tukikohtiin (Huttunen 1990b s. 16).

Aseman rakenteellisissa ohjeissa asetettiin vaatimukseksi, että rakennettujen linnoitteiden tuli kestää 12,2 mm aseiden yksittäisiä osumia. Lujuusvaatimus oli vähäinen ottaen huomioon aseman tarkoituksen pysyvänä asemana, josta käytä-

vä taistelu olisi voinut jatkua pitkään. Konekivääreille piti rakentaa katetut, ensisijassa sivustatulta ampuvat pesäkkeet siten, että niitä voitaisiin käyttää myös paksun lumipeitteen aikana. Näin varauduttiin mahdollisuuteen, että puolustus-taistelua jouduttaisiin käymään minä tahansa vuodenaikana. Pitkien yhdys-hau-tojen kaivamista kehoitettiin välttämään, jotta viholliselle ei annettaisi mahdolli-suutta sivustahyökkäyksellä vallata asemia. Kaikkiin majoituskorsuihin oli ra-kennettava ampuma-aukko konekiväärille samalla kun aukko toimisi ikkunasy-vennyksenä. Piikkilankaesteenä tuli käyttää pääasiassa kolmen metrin korkuista ”Lapin aitaa”. Pataljoonien komentopaikoille saakka oli myös rakennettava yksi-ajoratainen tie sivuutuspaikkoineen. Metsän harvennus sallittiin vain siellä mis-sä se taktillisista syistä oli välttämätöntä. Aseman alueelta ei linnoittamissuunni-telman mukaan saanut hakata polttopuita, jotta aseman naamiointi olisi säilynyt mahdollisimman hyvänä (Huttunen 1990b s. 16–17).

Pioneeripäällikön uudessa linnoittamiskäskyssä 19. heinäkuuta siirrettiin vastuu aseman linnoittamistöistä jo muodostetuilta sotilasesikunnilta siviiliammattimie-histä (Organisation Todt) kokoonpannuille johtoelimille. Aseman sijainnin vah-vistaminen maastossa sekä rakentamisen valvonta jätettiin kuitenkin edelleen sotilaiden eli Vuoristoarmeijan esikunnan tehtäväksi, samoin taktisten ohjeiden antaminen ja rakennusjaksojen kiireellisyysjärjestyksestä päättäminen. Tankavaaran linnoitustöiden johtoon tuli yllirakennusjohtaja Jordan ja hänen työnjoh-toyksikökseen ”Oberbauleitung Vuotso”, jolla tarkoitettiin 5 000–15 000 työnteki-jän muodostamaa ryhmää. Käytännössä työvoiman määrä oli huomattavasti pie-nempi ja samalla osa aseman linnoittamiseen määrättyistä yksiköistä ohjattiin Lä-täsenolle Sturmbock-aseman valmisteluun (Huttunen 1990b s. 18–19).

Saksalaisten kannalta poliittinen ja sotilaallinen tilanne muuttuivat entistä huo-nommiksi Suomen ja Neuvostoliiton välisten sotatoimien päättyessä 4. syyskuu-ta. Aselepoehtojen mukaan saksalaisten oli poistuttava Suomesta 15.9. mennessä (Kallioniemi 1989 s. 8–11). Ensimmäisenä aselepopäivänä Vuoristoarmeijan pio-neeripäällikkö antoikin määräyksen, että linnoittamistöitä oli kiihdytettävä ja keskityttävä varsinaisten taisteluasemien linnoittamiseen mahdollisimman vah-voin voimin. Irtisaadut voimat oli näin keskitettävä entistä tehokkaammin ase-man painopistealueille teiden suunnassa. Panssarintorjuntavalmisteluihin käs-kettiin kiinnittämään erityistä huomiota ja samalla miinoitteiden valmisteluita oli tehostettava. Töiden painopiste siirrettiin nopeasti taisteluasemien ja esteiden rakentamiseen. Syyskuun puolenvälin aikoihin Tankavaaran linnoitustöissä oli yli 3 100 miestä (1 090 sotilasta, 738 vapaaehtoista Organisation Todtin siviili-työntekijää ja 1 348 pääasiassa neuvostoliittolaista sotavankia). Töiden ollessa vielä pahasti kesken – suunnitelluista teistä oli vielä puolet rakentamatta ja tais-teluasemista kaksi kolmannelta – tuli Saksan päämajasta 26. syyskuuta Hitlerin määräys, jonka mukaan linnoitustyöt oli keskeytettävä. Asemaa oli ehditty lin-noittaa puolitoista kuukautta, kun Saksan korkein sodanjohto teki uuden pää-töksen Lapin armeijan vetämisestä Norjaan (Huttunen 1990b s. 20–21).

2.4 Vuoristoarmeija vetäytyy Norjaan

20. Vuoristoarmeijan huoltovaikeuksien voittamiseksi oli jo varhain esitetty ajatus vetää kaikki saksalaiset joukot Pohjois-Suomesta ja Pohjois-Norjasta Narvikin tasalle. Uskottiin, että tarvittavien joukkojen määrä ja sotamateriaalin tarve näin vähenisivät. Saksan sodanjohto oli kesäkuun lopulla 1944 käskenyt Norjassa olleita joukkojaan aloittamaan uuden puolustusaseman valmistelut. Asema sijaitsi Suomen käsivarren kohdalla olevan, puolustuksellisesti edullisen Jyykeän eli Lyngenvuonon rannalla. Vuoristoarmeijan esikunta sai Schutzwall-aseman linnoittamisen juuri alettua tietää uudesta suunnitelmasta siirtää armeija Jyykeän asemaan. Vuoristoarmeijan ei enää tarvinnut jäädä aiemman suunnitelman mukaiseen puolustukseen Lätäsenuon ja Tankavaaraan (Ahto 1980 s. 92–95).

Syyskuun 26. päivänä määrättiin kaikki linnoitustyöt Lyngenvuonosta itään keskeytettäväksi. Kevään ja alkukesän aikana Saksaan oli saatu kootuksi huomattava varmuusvarasto nikkeliä ja katsottiin, ettei Petsamon hallussapito ollut enää elintärkeää. Suomalaiset puolestaan olivat aloittaneet jo avoimet sotatoimet saksalaisia vastaan. Saksan ylin sodanjohto ilmoittikin 3.10., että Vuoristoarmeijan vetäytyminen Norjaan sotatoimi Birken välittömänä jatkona oli hyväksytty. Uuden sotatoimen nimeksi laitettiin "Nordlicht" – "Revontuli" (Elfvingren 1992 s. 367). Vuoristoarmeijan tehtävä oli näin ehtinyt vaihtua jo viikkoja ennen kuin määrätty joukot olivat ennättäneet ryhmittäytyä uusiin asemiinsa Tankavaarassa.

Kovasta rakennustahdistasta huolimatta asemaa ei ollut ehditty saada valmiiksi uusien määräyksien tullessa. Valmista oli vasta Pääaseman tärkeimmissä kohdissa Pikku-Tankavaarassa ja aivan Jäämerentien molemmin puolin, minne oli ehditty rakentaa vahvat tulikorsut ampumapesäkkeineen. Jäämerentien länsipuolen asemat olivat lähes täysin kesken. Ainoastaan syvä panssarikaivanto nykyisen Kultakylän pohjoispuolella (katso kuvaa 5) ja lähes kaikkien korsujen pohjat olivat valmiit. Myös Tankavaaran pohjois- ja koillispuolen korsut olivat jääneet pahasti kesken. Niiden sijainti Pääaseman takana ei kuitenkaan ollut kovin tärkeä, sillä suomaasto vaikeutti koukkausliikkeitä selustaan.

Pioneeripäällikkö Wuerst antoi 6. lokakuuta käskyn, joka määräsi työt Tankavaarassa lopetettaviksi heti. Samalla käsky edellytti linnoitustöissä olleiden Organisation Todtin yksiköiden siirtämistä tietoihin Ivalon–Inarin alueelle. Tienparannustyöt olivat valmistelua vetäytymiselle Norjaan. Myös varsinaiset sotilaiden muodostamat rakentajayksiköt saivat käskyn lopettaa työt. Pioneerirykmentti 655:n esikunnan oli esitettävä tiedot Schutzwall-aseman linnoitustyön tuloksista erilliselle luovutuselimelle. Upseereista muodostetun luovutuselimen tuli opastaa asemaan vähitellen saapuvia joukkoja. Enää yksi rakentajapataljoona jäi viimeistelemään linnoitustöitä muiden aloittaessa 9.10. vetäytymisen kohti Norjaa. Työvälineet ja linnoitustarvikkeet jätettiin asemiin. Lähtevistä linnoittajista, sotavangit mukaanluettuna, muodostettiin neljä marssiosastoa, joille annettiin kuljetuksiin kaikki työmaalla olleet hevoset. Jalkamarssi tehtiin Ivalon kautta Norjan Lakselviin ja Altaan. Eräiden osastojen vetäytyminen kuitenkin viivästyi niiden osallistuessa tietoihin matkan varrella (Huttunen 1990b s. 22–24).

3 ASEMAN LINNOITTEET JA RAKENTEET

Aseman linnoitteet ovat ainutlaatuinen muisto toisen maailmansodan aikaisesta saksalaisesta linnoitustekniikasta Suomen maaperällä. Schutzwall-asemaa rakennettaessa käytettiin hyödyksi sodan aikana saatuja kokemuksia ja virallisia ohjeita linnoittamisesta. Linnoittajat osasivat käyttää hyvin hyödykseen myös erilaista maastoa pyrkien linnoittamaan todennäköiset vastustajan etenemisreittien varrella olevat kohteet. Pääaseman kohdalla yhtenäisimmät asemat suunniteltiin silmälläpitäen Jäämerentien katkaisua. Yhtenäisen puolustuslinjan rakentamisen sijaan aseman perustana oli luoda tukikohtamainen verkosto, joka pystyisi pysäyttämään myös koukkaavan vihollisen. Aseman linnoittamiseen ei käytetty terästä tai valettua betonia vaan tärkeimpänä rakennusmateriaalina olivat helposti saatavat puu, hiekka ja kivi. Suurelta osin sotavankityövoiman avulla rakennettu asema ei kuitenkaan ehtinyt nopeasta rakennusaikataulustaan huolimatta valmistua nimensä veroiseksi Petsamon ja Jäämerentien suojavalliksi.

3.1 Taistelupoterot ja -haudat

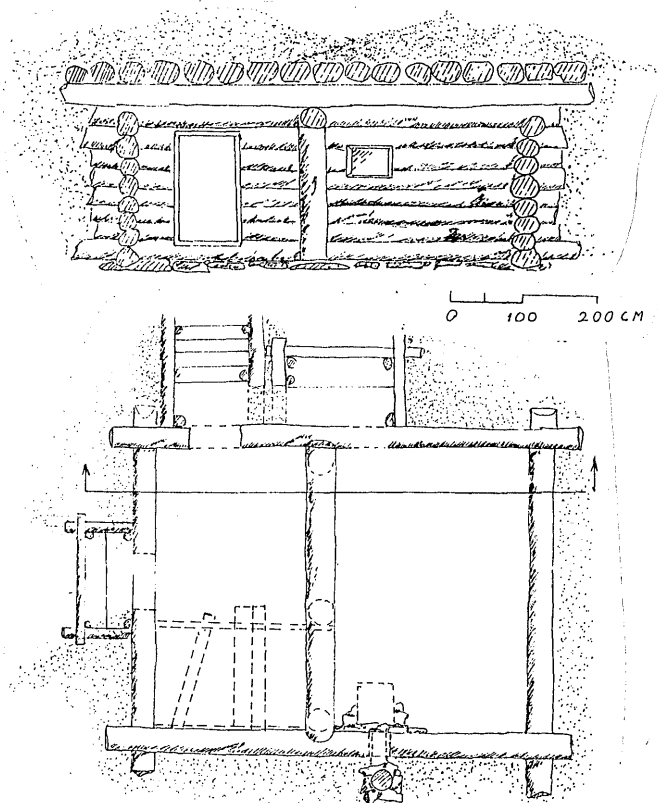
Jalkaväen lähipuolustukseen tarkoitettu taistelupotero on tyypillisin linnoite asemassa. Avoin V-mallin muotoon kaivettu kahden miehen taistelupotero on peruslinnoite, joita löytyy maastosta kaikkialta tuliasemien ja majoitusalueiden läheisyydestä. Taistelupoteroita on kaivettu erityisesti kiinteiden asemien tueksi, mutta samalla myös väliaikaiset telttamajoitusalueet sekä hevostallit on pyritty ympäröimään taistelupoteroilla. Näin varmistettiin, että selustaan asti edennyttä vihollista vastaan pystyttäisiin eri tilanteissa suojautumaan ja puolustautumaan. Kaivettuja taistelupoteroita on paikoittain vahvistettu kivillä tai sopiviksi katkotuilla puilla. Myös erilaisissa tykin tuliasemissa on ympärillä taistelupoterot tykkimiesten lähipuolustusasemiksi. Maastossa kahden miehen taistelupotero on yleisin kohde Lohijoelta Tankavaaran taaempiin asemiin.

Vuoristoarmeijan pioneeripäällikkö antoi käskyn välttää yhtenäisiä, pitkiä taisteluhautoja. Asema olisi siten paremmin maastoutettu ja vaikeammin havaittavissa. Asema olisi myös vaikeampi valloittaa. Erityisestä kiellosta huolimatta taisteluhautoja on kaivettu esimerkiksi Pikku-Tankavaaran länsilaidalle, missä Jäämerentien reunalta alkavan yhtenäisen puolustuslinjan jatkeena on taisteluhautaa noin 300 metriä. Tähän taisteluhautakokonaisuuteen kuuluu myös avoimia ja katettuja konekivääripesäkkeitä sekä erillinen haarauma majoituskorsuun. Taisteluhaudan edessä, noin 50 metrin päässä, on jäänteitä piikkilankaesteestä. Toinen yhtenäinen taisteluhauta on Jäämerentien itäpuolella Purnumukan tienhaaran kohdalla. Tämä linja noudattelee luonnon muovaamaa kurua. Konekivääri- ja majoituskorsujen lisäksi myös osa taisteluhaudasta on katettu.

3.2 Majoituskorsut

Puurakenteiset majoituskorsut ovat yleisiä aseman pääpuolustuslinjalla Pikku-Tankavaaran ja Purnunnokan maastossa. Myös muualta linnoitetulta alueelta on löydettävissä majoituskorsuja, mutta useimmiten ne ovat jääneet keskentekoisiksi. Majoituskorsut ovat jääneet joko sisätilojen viimeistelyä vaille tai korsuille on vasta ehditty kaivaa sijoittamista varten kaivantot. Schutzwall-aseman majoituskorsut poikkeavat toisistaan ikkuna- ja ovisovitusten osalta. Rakennustavataan ja mitoiltaan korsut ovat kuitenkin suunnilleen samanlaisia.

Majoituskorsun rakentamiseen on käytetty mänty- tai kuusike-loa (katso tarkemmin kuvaa 3). Seinähirsien halkaisija vaihtelee 20 ja 40 cm:n välillä. Seinän korkeus on 9–15 hirttä hirren pak-suudesta riippuen. Pinta-alaa korsussa on 16,8 m², josta eteisosa on 3,2 m². Korsun sisäkorkeus on kaksi metriä ja siinä on maalattia. Korsuissa ei yleensä ole sisärakenteita paitsi joitakin keskeneräisiä lautalavereita. Em. korsussa toisella pitkällä seinällä on kamiinan paikka, josta kivetty savuaukko johtaa ulos. Savuaukon vieressä on tähytys- ja ampuma-aukko, joka on samalla toiminut valoaukkona korsuun. Hirsistä tehdyt kattorakenteet vaihtelevat, valmiissa korsuissa rakennekerroksia on neljä tai viisi. Kattorakenteiden välissä on käytetty mustaa ter- vapahvia sekä maa-ainesta sa- devettä vastaan.

Kuva 3. Majoituskorsu Schutzwall-asemassa. Piirros Matti Toivola.

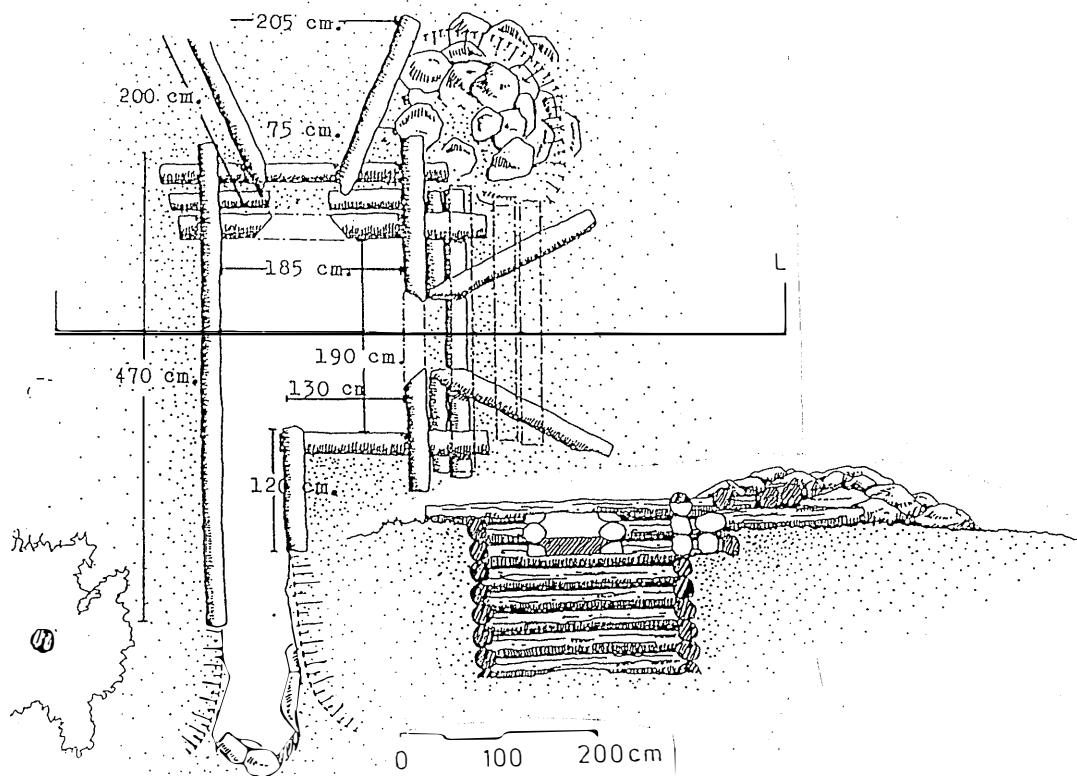
Bild 3. Quartierunterstand in der Schutzwall-Stellung. Zeichnung von Matti Toivola.

Päällimmäisenä korsuissa on raskas kivikate. Naamiointisyistä korsujen päälle on tehty maastoon sulautuva maakerros. Korsut on myös kaivettu syväälle maahan ja valmiit korsut erottuvat maastosta vain matalina kumpuina. Osaksi asemaa rakennetut majoituskorsut on tarkoitettu yleensä noin ryhmän (viidestä seitsemään miestä) majoittumiseen. Korsut on kuitenkin rakennettu niin, että ne muodostavat yhdessä tukikohtaverkoston, josta käsin saattoi tarvittaessa puolustautua. Korsujen lähellä ovat aina ampumahaudat ja tuliasemat raskaammille aseille. Ampuma-aset on monin paikoin ehditty ainoastaan kaivaa maahan, katettuja sirpalesuojia löytyi vain vähän. Ampuma-ala on kuitenkin raivattu katkomalla kaikista lähistön puista alaoksat pois useamman metrin korkeudelta.

3.3 Konekivääripesäkkeet

Tärkeimmäksi puolustusaseeksi hyökkävää jalkaväkeä vastaan arvioitiin raskas konekivääri. Suojattujen ja naamioitujen konekivääripesäkkeiden aseet suunniteltiin ns. sivustatuliaseiksi eli aseiden ampumaukko ei ollut koskaan suoraan vihollisen tulosuuntaan. Asemiin rakennettiin yleensä kaksi ampumasektoria, jotta tulta voitiin tarvittaessa keskittää eri paikkoihin. Hyvin sijoitettujen konekivääripesäkkeiden avulla haluttiin luoda kattava tuliverkko pysäyttämään asemien eteen hyökkääjät. Pääasemassa Pikku-Tankavaaran laidoilla on useita erilaisia konekivääripesäkkeiden malleja. Maastoa hyväksi käyttäen konekivääripesäkkeet rakennettiin mahdollisimman edulliseen paikkaan, jossa naamiointi oli peittävää ja tuli saatiin suunnattua nopeasti ja tehokkaasti.

Kuvan 4 avoimen konekivääripesäkkeen ampuma-aseman sisäpinta-ala on 3,5 m². Asemaan liittyy myös salvottua juoksuhaudaa puolisen toista metriä. Tästä ampuma-asemasta on kaksi ampumasektoria Jäämerentielle. Ampumasektoreiden suojaksi on rakennettu kaksi maanpäällistä hirsikertaa. Aseman salvottu korkeus on 165 cm. Pääasemassa konekivääripesäkkeet on yleensä sijoitettu Jäämerentien tuntumaan edullisiin tuliasemiin. Ylempänä Pikku-Tankavaaran rinneellä on myös joitakin keskentekeisiä konekivääripesäkkeitä. Myös Purnunnon asemassa on valmiita ja keskeneräisiä konekivääripesäkkeitä.

Kuva 4. Avoin konekivääripesäke Tankavaarassa. Piirros Jari Haavikko ja Pirjo Kaltiainen.
Bild 4. Offener MG-Nest in Tankavaara. Zeichnung Jari Haavikko und Pirjo Kaltiainen.

Toisenlainen konekivääripesäketyyppi on katettu asema. Katetussa konekivääripesäkkeessä on käytetty enemmän erilaista puutavaraa konekiväärin ja sen miehistön suojaukseen. Aseman molemmista päistä lähtevien luiskien lisäksi siinä on myös sirpalesuoja.

3.4 Tykistöasemat

Schutzwall-asemaan tuleva tykistö ja sen sijoittumispaikat suunniteltiin alusta asti huolella. Asemaan sijoitettavan divisioonan vahvistamiseksi ajateltiin jo ensimmäisessä suunnitteluvaiheessa ylimääräisiä tykistöyksiköitä. Tykistön tuliasemia rakennettiin Ylisenvaaraan, Tankavaaran laitaan sekä Pikku-Tankavaaraan. Pohjoisrinteeltä Pikku-Tankavaaran ympäristöstä on löydettävissä ainakin kuudelle tykille rakennetut asemat. Vaaroihin rakennetut asemat ovat maahan kaivettuja tai kivistä ladottuja, noin metrin syvyisiä tasaiseksi tehtyjä tykin ampuma-alustoja. Varsinaisista tuliasemista on tehty myös siirtoura taaempana oleviin suoja-asemiin. Lähipuolustusta varten kaikkien tykkien tuliasemien ympärille on kaivettu taistelupoterot. Tykistön tehokkaan toiminnan varmistamiseksi tykistöasemien läheisyydessä on viestintä- ja tulenjohtueen asemapaikkoja. Jäänteinä näistä on edelleen teltanpohjia sekä karttapöytiä ja tuoleja.

Lähes Pikku-Tankavaaran laella on kaksi tykkiasemaa, joissa on ollut suorasuuntausammuntaan pystyviä kenttätykkejä. Toinen asemista on erittäin hyvin säilynyt. Tykistöasema on suunniteltu kuusikulmaiseksi ja halkaisijaltaan se on noin kahdeksan metriä. Reunavarustukseksi on rakennettu kaksinkertainen hirsisalvosvalli, jonka korkeus on neljä hirsikertaa (noin 40 cm). Sisemmän ja ulomman hirsikehän välissä on kivi- ja maatyötettä. Aseman takana on kesken jäänyt tykin ja miehistön suoja-asema.

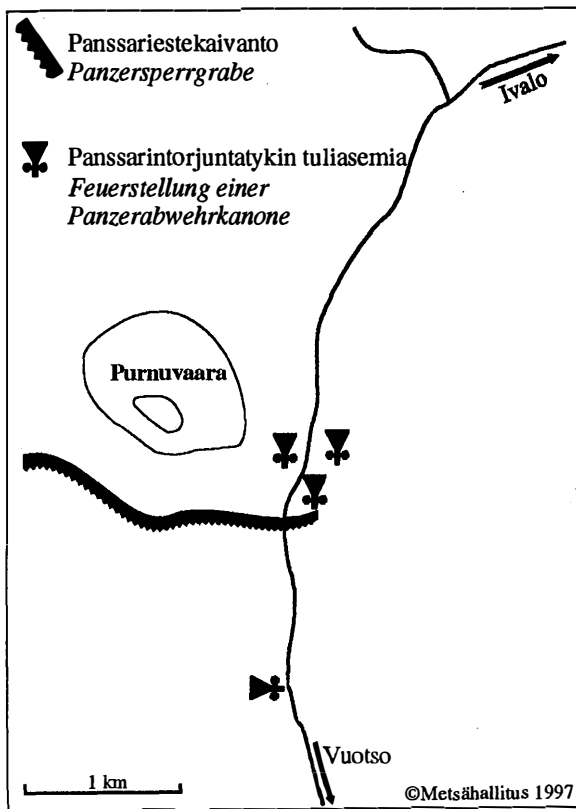
Kaikkialle ei ole tehty valmiita tykkiasemia vaan tykistö on toiminut väliaikaisissa asemissa. Tällainen useamman tykin asemapaikka on esim. Mukkarovassa ja Iso-ojan tienhaarassa. Tykkien ympärille on kaivettu ainoastaan taistelupoterot miehistöille. Tykkien sijoituspaikasta kertovat myös suuret kasat erilaisia tykin hylsyjä. Tykistö olikin saksalaisten tärkein tekijä taistelussa Tankavaarasta.

3.5 Panssarintorjunta: kaivantoeste ja tykkiasemat

Schutzwall-aseman panssarintorjunta aiheutti ongelmia suunnittelijoille ja rakentajille, koska Tankavaarassa ei ollut panssarintorjunnalle edullista paikkaa. Vuotson eteläpuolelle Lohijoen ympäristöön olisi ollut helpompaa rakentaa tehokkaat panssarintorjuntaesteet ja sulutteet (katso lukua 2.2).

Oman kokonaisuutensa muodostaa Lapin ainoa yhtenäinen panssariestekaivanto vajaan kilometrin päässä Tankavaaran Kultakylästä pohjoiseen. Tätä osittain luonnon muovaamaa painaamaa linnoittajat syvensivät tehden siitä paikoitellen noin kolmen metrin syvyisen kaivannon. Viimeistään kaivannon uskottiin py-

säyttävän vastustajan panssarivaunut Jäämerentien suunnassa. Este alkaa Jäämerentien itäpuolelta n. 200 m:n päässä tiestä ja jatkuu länsipuolelle Purnuvaaran eteläpuolitse yli kilometrin mittaisena (katso kuvaa 5). Länsilaidalla, aivan kaivannon reunalla, on keskeneräisiä konekivääripesäkkeitä ja korsuja. Esteseen liittyy myös useita panssarintorjuntatykkien avopesäkkeitä. Tien itäpuolella on asema, joka vastaa mitoiltaan saksalaisen 75 mm:n (75 K40) panssarintorjuntatykin pesäkettä ja johon kuuluu myös katettu tykin vetäjän suoja-asema. Asemaan tarkoitettu panssarintorjuntatykki oli saksalaisen panssarintorjunnan perusta.

Kuva 5. Tankavaaran aseman panssarintorjunta.
Bild 5. Panzerabwehr in der Schutzwall-Stellung.

nalla varmistaa onnistunut tulos. Jäämerentien lähellä olevat panssarintorjuntatykkien asemat on tehty yhden hirsikerran korkuisesta hirsikehikosta, jonka sivu on noin kolme metriä. Tykin ympärille on kaivettu miehistölle taistelupoterot ja aseman taakse ammuskaivanto. Tykille on tehty myös vara-asemat ja vieläkin on nähtävillä oletettuihin ampumasuuntiin tehtyjä raivauksia maastossa.

Schutzwall-aseman panssarintorjunta on suunniteltu puolustuslinjan syvyyteen porrastetuksi yhtenäiseksi torjuntaverkoksi, jonka viimeisenä lukkona on panssariestekaivanto. Jäämerentien varrelle edullisiin ampumapaikkoihin sijoitetut panssarintorjuntatykkien tuliasemat antavat syvyyttä panssarintorjunnalle. Sodan aikana hankitut kokemukset on huomioitu ja asemat on pyritty sijoittamaan siten, että niistä on mahdollista tulittaa tiellä liikkuvia panssarivaunuja sivustoihin. Päävastustajana saksalaisille panssarijääkäreille Itärintamalla oli neuvostoliittolainen T-34-panssarivaunu, jonka heikoin kohta oli juuri sivu- ja takapanssarointi. Saman panssarivaunun epäiltiin tulevan vastustajaksi myös Tankavaarassa. Vaikka saksalainen 75 mm:n panssarintorjuntatykki pystyi tuhoamaan vaunun myös edestä, haluttiin hyvien asemien valin-

3.6 Estetyöt – piikkilankaesteet ja murrokset

Schutzwall-aseman estetoista tärkeimmän muodostavat piikkilankaesteet ja murrokset. Jalkaväkeä vastaan rakennettiin yleensä yksinkertainen piikkilankaeste noin 50 m:n päähän asemista. Pääaseman ympäristöstä on löydettävissä yhtenäisiä piikkilankalinjoja ja esimerkiksi Pikku-Tankavaarasta Jäämerentien reunalta lähtee piikkilanka-aita, joka jatkuu yhtenäisenä Purnunnokan asemien eteen saakka. Yleensä piikkilanka kiinnitettiin eläviin puihin tai noin kahden metrin mittaisiin maahan lyötyihin tolppiin. Nykyisin piikkilankaesteet on kerätty pois ja niiden aiemman sijainnin voi havaita vain puissa olevista piikkilangan pätkistä sekä lahonneista tai kaatuneista tolpista. Asemassa ei ole käytetty piikkilankaesteenä kolmen metrin korkuista ”Lapin aitaa” kuten Lätäsenssa.

Murroksia on raivattu kaikkien tuliasemien ympäristöön mahdollisimman hyvän näkyvyyden saamiseksi ja vihollisen etenemisen hidastamiseksi. Murrokset ovat eri kokoisia ja niiden alueella kaadetut puut on jätetty lahoamaan paikalleen. Vihollisen pysäyttämiseksi asemien edessä on ollut eri laajuisia miinoituk-
sia. Miinoitusten sijoituksesta ja laadusta ei ole tarkempaa tietoa. Jäämerentien suunta on kuitenkin varmasti ollut Lapin sodan aikana laajasti ja tehokkaasti miinoitettu Pääaseman kohdalta.

3.7 Vankileirit

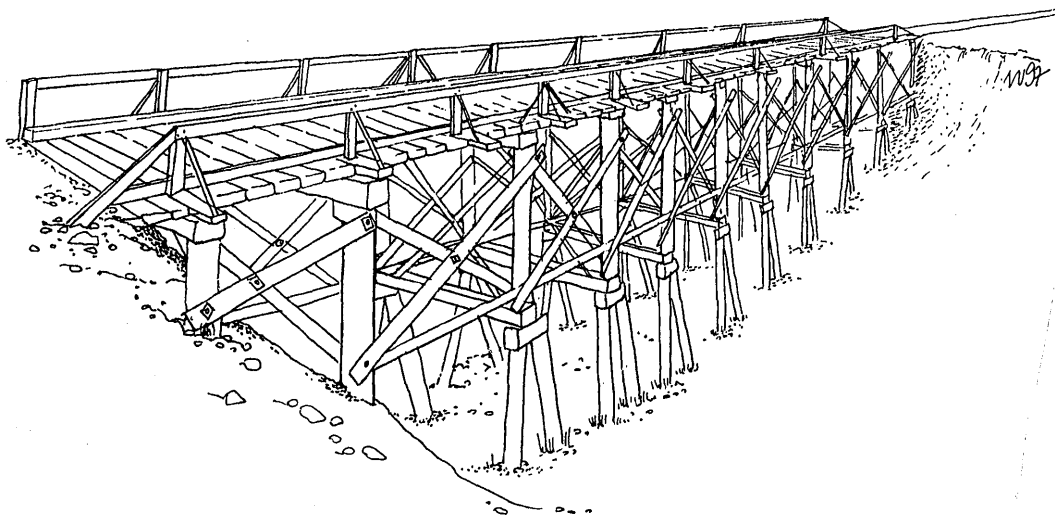
Vankileirit muodostavat oman erikoisuutensa aseman selustassa. Ne eivät kuulu suoranaisesti sotilaallisena kokonaisuutena aseman rakenteisiin, mutta niillä on ollut oma tärkeä merkityksensä aseman rakentamisvaiheessa. Sotavankityövoiman käyttö oli yleistä saksalaisten rakentaessa erilaisia linnoitulaitteita sotarintamilla. Kesän ja syksyn 1944 aikana Tankavaaran alueelle oli sijoitettu jatkuvasti 1 000–1 500 enimmäkseen neuvostoliittolaista sotavankia. Joukossa oli myös Keski-Euroopasta ja Baltiasta lähtöisin olevia vankeja. Vangit olivatkin pääasiallisena työvoimana asemaa linnoitettaessa. Saksalaisen suojavallin raskaat linnoitustyöt vaativat vangeilta kovan hinnan. Suomalaiset ovat sodan jälkeen siirtäneet monia aseman ympäristöön haudattuja vankeja sotavankien hautausmaille.

Aseman selustassa on ollut kolme erillistä sotavankileiriä. Näistä leireistä vankeja on marssitettu tarpeen mukaan eri linnoitusalueille. Vankileirit ovat sijainneet lähellä Jäämerentietä, jotta vankien kuljetus työmaille olisi ollut mahdollisimman helppoa. Jäämerentiestä lähtevän Purnunmukan tien varressa hiekkakankaalla sijaitseva vankileiri on vielä helposti löydettävissä. Leiriä on kiertänyt kaksinkertainen piikkilanka-aita ja aidan sisäpuolella on lähes 40 kaivettua teltanpohjaa, käymälät ja jäänteitä varastoteltasta. Pikku-Tankavaaran ja Tankavaaran välissä sijainnut toinen vankileiri on samankaltainen, mutta hiukan pienempi ja sijainniltaan peitteisemmässä maastossa. Ylisenvaarassa on ollut kolmas leiri. Kaikkien leirien kulmauksissa on ollut vartijoille tähytyslavat, mutta niistä ei ole enää jäänteitä nähtävillä. Myöskään piikkilanka-aidoista ei ole enää jäljellä muuta kuin lyhyet tolpat. Leireissä on käytetty erilaisia majoitusratkaisuja – teltan-

pohjat on joko kaivettu tai niiden laidat on ainoastaan kivetty. Varsinaisen taistelutoiminnan alkaessa Tankavaaran alueella leirit oli jo tyhjennetty vangeista. Heidät oli jo viikkoja aikaisemmin marssitettu tietöihin pohjoiseen tai suoraan Norjaan.

3.8 Kenttätiet

Linnoitustöiden yhteydessä tärkeänä rakennuskohteena olivat puolustukselle tarpeelliset poikkiet Jäämerentiestä itään ja länteen. Suunnitelmia koskevissa käskyissä oli määrätty rakentaa pataljoonien komentopaikoille saakka yksiajoraitaisia teitä sivuutuspaikkoineen. Niistä tehtiin huoltoteitä, mutta myös vaihtoehtoisia vetäytymisreittejä. Saksalaiset rakensivat aina kaksi vetäytymisreittiä kohteisiin, joissa vihollinen olisi voinut tuhota tai sulkea yhden kulkutien. Toinen kulki aina kauempaa aseman taakse. Kenttäteitä on kymmeniä kilometrejä Schutzwall-aseman ympäristössä. Osa on jäänyt keskeneräisiksi ja suunniteltu tiensuunta näkyy raivauksista. Valmiiden teiden pohjaukset on tehty huolellisesti ja laidat on monin paikoin kivetty. Vuosikymmenien jälkeenkin tiet ovat monin paikoin ajettavassa kunnossa. Osaa kenttäteistä suomalaiset ovat sodan jälkeen parannelleet metsäautoteiksi. Oman osansa kenttäteistä muodostavat telalavat ja kenttäsillat. Puiset telalavat ovat yleensä muutamien kymmenien metrien mittaisia, soiden ja muiden vaikeiden maastoesteiden ylittämiseen tarkoitettuja tienjatkoja. Tällaisia telalavoja on löydettävissä laajalla alueella esim. Jäämerentieltä itään meneviltä kenttäteiltä. Nykyisin telalavat ovat pitkälti lahonneita ja paikoittain routa on nostanut telalavoja ylös.

Kuva 6. Huuhkajanpäänpaistaman kenttäsilta. Rekonstruktiopiirros Venla Väisänen.
Bild 6. Die Behelfsbrücke von Huuhkajanpäänpaistama. Rekonstruktionszeichnung von Venla Väisänen.

Tienrakennuksen yhteydessä on myös tehty eri kokoisia kenttäsiltoja. Suurin kenttäsilta on Huuhkajanpäänpaistaman itälaidassa (katso kuvaa 6). Silta kulkee kurun yli muutaman kilometrin päässä Jäämerentiestä. Vankkoine tukirakenteineen se on hyvin tehty. Se on yksi harvoista suuremmista siltakokonaisuuksista, joka jäi saksalaisilta räjäyttämättä. Sillan ovat todennäköisesti rakentaneet syyskuussa 1944 saksalaiset pioneerit. Sillan kansirakenne on lahonnut ja puurakenteisen sillan elinaika ei ole enää pitkä. Jäämerentien ja Huuhkajanpäänpaistaman välisellä suolla on jäljellä toinen matala arkkusilta. Huuhkajanpäänpaistaman siltaa pienempi kenttäsilta löytyy Kaita-Kotsamoon rakennetulta tieltä.

4 SCHUTZWALL-ASEMA LAPIN SODASSA

4.1 169. Divisioonan tulo ja ryhmittäminen asemaan

Lapin sota puhkesi taisteluksi suomalaisten ja saksalaisten välillä syksyllä 1944. Saksalaisen 169. Divisioonan komentaja, kenraaliluutnantti Georg Radziej määrittiin huolehtimaan Sallasta vetäytyvän XXXVI Vuoristoarmeijakunnan jälkivarmistuksesta. Divisioonaa irtautui rintamalta ja aloitti 19. 10. Schutzwall-aseman miehittämisen. Joukot ryhtyivät jatkamaan aseman keskeneräisiä linnoitustöitä ja tekemään moninaisia muita puolustusvalmisteluja. Perässä seuraavia suomalaisia oli viivytettävä marraskuun 1. päivään saakka, jotta Petsamon suunnasta vetäytyvät joukot ennättäisivät marssia Ivalon ohi ja siellä ollut huoltokeskus ehdittäisiin tyhjentää (Elfvengren 1992 s. 366–367).

Asemaan puolustukseen ryhmittynyt 169. Divisioonaa oli puhdas jalkaväkidivisioonaa. Se liikkui pääosin jalan, materiaali hevosten tai muulien kärryissä ja kantosatuloissa. Moottoroituja osia olivat ainoastaan esikunta, viestipataljoona, panssarijääkäripataljoona ja eräät huollon osat. 169. Divisioonan vahvuus oli ennen Lapin sodan alkua noin 13 300 miestä, yli 5 000 hevosta ja lähes 800 moottoriajoneuvoa. Aseistuksena divisioonalla oli yli 800 konekivääriä, yli 100 kranaatinheitintä, 76 jalkaväki- tai panssarintorjuntatykkiä, 11 vuoristotykkiä sekä 74 kenttätykkiä. Divisioonaa oli jaettu kolmeen krenatöörirykmenttiin (378., 379. ja 392.), joissa kussakin oli kolme pataljoonaa. Kenttätykistörykmentti 230:ssä oli neljä patteristoa (Huttunen 1990b s. 25–26).

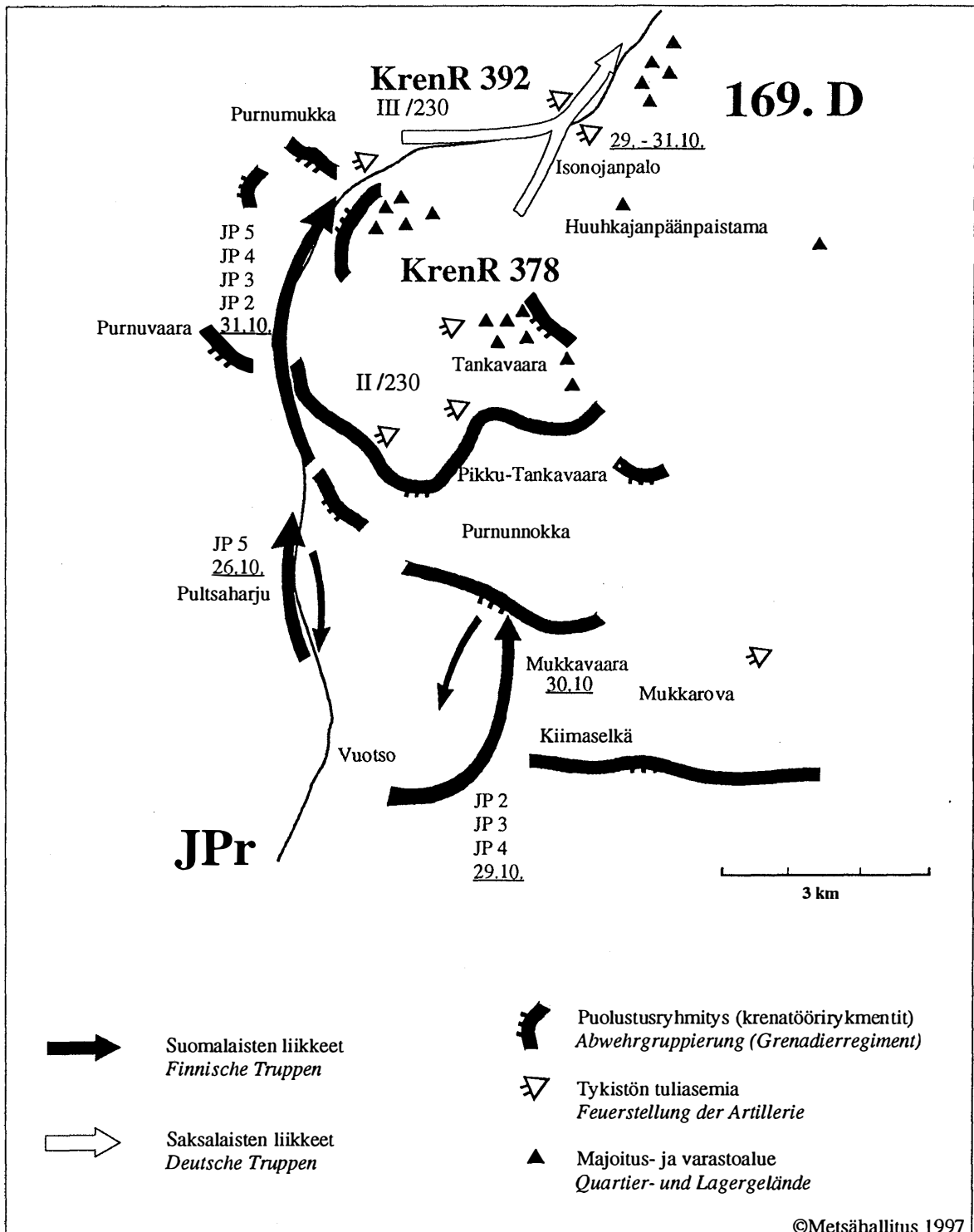
Varsinaisesta pääpuolustusasemasta etelään, suunnilleen Lohjoen–Vuotson tasalle, asettui Krenatöörirykmentti 379 (KrenR 379). Krenatöörirykmentti 378 (KrenR 378) ryhmittyi pääasemaan Pikku-Tankavaaran–Tankavaaran tasalle. Nattaset olivat ilmeisesti rykmentin vastuualueita. Jäämerentien länsipuolen keskentekoiset asemat oli varattu Jäämerentien suunnassa vielä viivytystehtävissä olleelle Krenatöörirykmentti 392:lle (KrenR 392). Rykmentin puolustusalueeseen kuului todennäköisesti myös päätie. Divisioonan komentopaikka ja esikunta sijaitsivat melko lähellä puolustuslinjaa, todennäköisesti Iso-ojasta pohjoiseen, Jäämerentien länsipuolella. Kummallakin pääasemaan ryhmittyneellä rykmentillä oli yksi pataljoona reservinä pääpuolustuslinjan takana. Jäämerentie

oli pääasemassa miehitetty lähinnä vain tien itäpuolelta, mutta siellä sitäkin vahvemmin ja erittäin vahvoihin aseisiin (Ahto 1980 s. 268–26; katso myös kuvaa 7).

Missään vaiheessa ei koko divisioona ollut ryhmittyneenä puolustukseen Schutzwall-asemassa. Aikataulultaan tiukka vetäytyminen oli käynnissä ja 169. Divisioona oli ainoastaan yksi osa koko Vuoristoarmeijan siirtymistä Norjaan. Divisioonan tehtävänä oli yksi rykmentti kerrallaan viivyttää suomalaisia takaa-ajajia. Sodankylän kirkonkylästä 25 kilometriä etelään, Torvisen kylän kohdalla, viivyttämisen oli aloittanut Krenatöörirykmentti 392, joka hankki aikaa divisioonan muille osille ryhmittyä puolustukseen Schutzwall-asemaan. KrenR 392 myös miinoitti Jäämerentietä ja järjesti pieniä tuliylläkköjä etenevien suomalaisten kiusaksi aina Lohijoelle asti. Rykmentille oli varattu asemien länsipuolen miehittäminen Tankavaarassa, mutta missään vaiheessa se ei kokonaisuutena ryhmittynyt Tankavaarassa aseisiin. Myös Lohijoelle ja Vuotson ympäristöön sijoittunut Krenatöörirykmentti 379 poistui Schutzwall-asemasta lähes pysähtymättä kun viivytystehtävä oli sen osalta ohi. Ainoastaan Krenatöörirykmentti 378 oli miehittänyt valmiit asemat Jäämerentien itäpuolella Tankavaarassa (katso kuvaa 7). Samoin divisioonan kenttätykistö oli pääosin ryhmittynyt Pikku-Tankavaaraan, Tankavaaraan ja Mukkarovaan. Schutzwall-asemaan ryhmittyminen oli kuitenkin vain osa jatkuvaa vetäytymistä ja asemista irtautumisen aikataulusta oli jo päätetty, ennen kuin ensimmäiset, saksalaisia etelästä seuraavat kenraalimajuri Laguksen Panssaridivisioonan jääkärit saavuttivat uloimmat etuvartiot (Elfvengren 1992 s. 412; Kallioniemi 1989 s. 226–228).

4.2 Tankavaaran taistelu

Taistelu Schutzwall-asemasta alkoi 23.10. puoliltapäivin, kun vetäytyviä saksalaisia takaa ajanut, eversti Valter Nordgrenin komentama Jääkäriprikaati (JPr.), johon kuuluivat polkupyörin liikkuneet kolme jääkäripataljoonaa, sai kosketuksen eteentyönnettyyn Adlerhorst-asemaan Lohiojen tasalla. Jääkäripataljoona 4:n 2. komppania sai Lohiojen ylitettyään noin kolmen kilometrin päässä siitä olevalla purolla vastaansa erittäin kiivaan tuliylläkkön ja suomalaisten taakse ammuttiin sulkutulta. Kärkikomppania hajosi ja vielä seuraavana päivänä siitä puuttui 65 miestä. Ylläkkö sotki suomalaisten etenemissuunnitelmat, sillä asemien tiedustelu ja muu suunnittelu vaati aikansa, jotta vastaavalta yllätykseltä vältyttäisiin. Pataljoona ryhtyi tiedustelemaan saksalaisten ryhmitystä, mutta pimeys ja miinavaara haittasivat. 24. päivän aamuna saksalaiset olivat edelleen asemissaan. Eversti Nordgren antoi käskyn Jääkäripataljoona 2:lle (JP 2) koukata nopeasti tien länsipuolitse vihollisasemiin ja avata tie Jääkäripataljoona 5:lle (JP 5), jonka tuli jatkaa takaa-ajoa polkupyörillä. JP 2 joutui kuitenkin pimeässä ek-syksiin ja hajosi laajalle jängälle, joka on nykyisin Porttipahdan alla. Samoihin aikoihin kun pataljoona vielä harhaili pimeällä jängällä, tapahtui se mitä eversti Nordgren oli eniten pelännyt: saksalaiset olivat jo vetäytyneet Lohiojen asemistaan. Krenatöörirykmentti 379:n pataljoona, joka oli viivyttänyt suomalaisia, oli irtaantunut ja ryhmittynyt muun rykmentin mukana tilapäisesti Vuotson vesistölinjan pohjoispuolelle (Ahto 1980 s. 268–269; katso kuva 7).

Kuva 7. Taistelu Pääsemasta (Tankavaaran taistelu) 23.–31.10. 1944.

Bild 7. Gefechte um die Hauptstellung (Kampf von Tankavaara) 23.–31.10.1944.

Jääkäriprikaatilta kului melkein kolme vuorokautta sen edetessä Lohijoelta saksalaisten Tankavaaran pääpuolustuslinjan etummaisiin aseisiin. Jäämerentietä etenevä JP 5 sai kosketuksen varsinaiseen Schutzwall-asemaan 26. päivänä noin kello kahdeksan aamulla. Saksalaiset olivat odottaneet suomalaisia ja avasivat yllättäen tulen käyden samalla hyökkäykseen karkijoukkuetta vastaan. Vuotson linjan vahvuus, josta oli jo ennakkotietoja, selvisi nopeasti. Vastustajan miehityksen sijainti selvisi kaikkialla vastaan tulleesta voimakkaasta tulesta. Jääkäriprikaatin tehtävä oli kuitenkin yksiselitteinen: hyökkäystä oli jatkettava (Elfvingren 1992 s. 414–415).

Lokakuun 27. päivänä tuli Päämajasta Suomen ja Neuvostoliiton rauhanneuvotteluihin liittyvä yllättävä määräys, jonka mukaan Jääkäriprikaatin piti kotiuttaa kaikki muut paitsi vuosina 1924–1925 syntyneet: Lappi oli tyhjennettävä saksalaisista vain asevelvollisten voimin. JP 5 irrotettiin tämän vuoksi hyökkäysvalmisteluista. Hyökkäystehtävä muuttui entistä vaikeammaksi, sillä joukkoihin jäi enää lähes pelkästään sotakokemusta vailla olevia nuorukaisia (Elfvingren 1992 s. 415–416). Jääkäriprikaati käytti 27. ja 28. päivän aseman tiedusteluun. Sen perusteella havaittiin saksalaisten miehityksen ulottuvan aina Nattastuntureille saakka. Kuitenkin Jäämerentien itäpuolella koillisesta virtaavan Riestojoen uoman varrella todettiin olevan niin heikko miehitys, että prikaati voisi hyökätä sitä kautta. Panssaridivisioonan komentaja, kenraalimajuri Lagus, määräsi prikaatin hyökkäämään koukkaamalla 28.10. aamulla. Tavoitteeksi hyökkäykselle tuli noin kymmenen kilometrin päässä oleva Tankavaaran maasto. Suoritettu tiedustelu oli ollut kuitenkin maaston osalta riittämätön, sillä vasta 28. päivän iltana liikkeelle lähteneet joukot joutuivat jo muutaman tunnin marssin jälkeen ylitsepääsemättömille soille ja eteneminen piti keskeyttää. Joukot jouduttiin vetämään takaisin ja Lagus määräsi hyökkäyksen jatkuvaksi seuraavana päivänä (Ahto 1980 s. 273–274).

Iltapäivällä 29.10. prikaati lähti jälleen liikkeelle, tällä kertaa lännempää. Taistelukosketus saksalaisiin saatiin 30. päivänä aamuyöllä. Saksalaiset olivat olleet tietoisia suomalaisten pataljoonien etenemisestä, sillä he olivat ampuneet runsaasta varastoistaan Vuotson tienhaaraan noin 4 000 kranaattia. Suomalaiset olivat olleet kuitenkin tuolloin jo suuntauralla matkalla kohti Tankavaaraa. JP 2 lähestyi aamulla antamansa ilmoituksen mukaan Purnunnokkaa. JP 3 eteni oikealla kohti Tankavaaraa. Takana seurasi reservipataljoona JP 4 tarkoituksenaan jatkaa hyökkäystä läpimurron tapahduttua. Aamun tullessa prikaatin komentaja Nordgren uskoi, että JP 2 olisi vallannut välitavoitteeksi asetetun Purnunnokan. JP 3 puolestaan ilmoitti päässeensä saksalaisten ensimmäisen puolustuslinjan läpi. Tämän seurauksena Nordgren päätti jatkaa hyökkäystä reservipataljoonan voimin vihollisen motittamiseksi ennen Tankapirttiä (Elfvingren 1992 s. 415; Kallioniemi 1989 s. 228).

Päivän valjetessa 30.10. JP 2:n havaittiin määrittäneen asemansa väärin, eikä se ollutkaan saavuttanut Purnunnokkaa vaan vasta saksalaisten ensimmäiset etuvartioasemat. JP 4 sai välittömästi käskyn pysäyttää jo alkanut hyökkäyksensä ja asettua puolustukseen. Saksalaiset olivat aamun aikana selvittäneet suomalais-

ten hyökkäysryhmykset ja Kenttätykistörykmentti 230 alkoi kolmen patteriston voimin moukaroida suomalaisia. Saksalaiset aloittivat myös jalkaväen vastahyökkäyksen suomalaisia vastaan. Tällöin eversti Nordgrenille ei jäänyt muuta mahdollisuutta kuin määrätä hyökkäävät pataljoonat takaisin pelastaakseen prikaatin kasvavilta tappiolta. Myöhään illalla prikaati oli vetäytynyt takaisin lähtöalueelleen. Eversti Nordgren ilmoitti divisioonan komentajalle tappioiden nousseen useisiin kymmeneen miehiin. Samalla hän pyysi seuraavan päivän pataljoonien lepoon ja järjestelyyn. Tähän tilanteeseen kenraali Laguksen oli tyydyttävä (Elfvingren 1992 s. 415).

Kenraali Lagus oli hyvin selvillä yleistilanteen kehityksestä Petsamon suunnalla. Venäläiset joukot olivat jo ohittaneet Nautsin ja Lagus arvasi saksalaisten pyrkivän nopeasti vetäytymään välttääkseen jäämistä venäläisten ja suomalaisten muodostamaan mottiin. Lagus antoikin käskyn lähettää lukuisia partioita aseman tiedusteluun, ja jos pienintäkin merkkiä saksalaisten irtautumisesta olisi havaittavissa, olisi prikaatin lähdeävä liikkeelle heti kaikin voimin. Jääkäriprikaatin saamasta kosketuksenpitotehtävästä huolimatta viimeisten saksalaisten onnistui irtautua Schutzwall-asemasta huomaamatta 31. päivän aamuna. Iltapäivän kuluessa suomalaiset valtasivat saksalaisten jo useita tunteja aikaisemmin tyhjentyneet asemat. Pääaseman osalta Lapin sodan taistelut olivat ohi (Ahto 1980 s. 277–278).

4.3 Saksalaisten vetäytyminen Jäämerentien suunnassa

Jääkäriprikaati jatkoi takaa-ajoa ja saksalaisten jälkijoukot kohdattiin uudelleen 1. marraskuuta Kaunispään tunturialueella Ivalon eteläpuolella. Viimeinen merkittävä taistelu Ivalon suoja-aseman taaemmissa osissa käytiinkin Kaunispäällä, jossa puolustautui Krenatööriyrykmentti 379. Kaunispään taistelu liittyi saksalaisten joukkojen vetäytymisaikatauluun, jonka he olivat suunnitelleet eri ilman-suunnista Ivalon tienristeykseen saapuville jälkijoukoille. Jääkäriprikaati pääsi kahdella pataljoonalla lännestä koukaten katkaisemaan saksalaisten selustayhteydet. Marraskuun 2. päivän iltapäivänä neljän tunnin motissa olon jälkeen saksalaiset löivät kuitenkin saarustusrenkaan auki. Näin he pääsivät taas jatkaamaan esteettä vetäytymistään kohti pohjoista. Irtautumisen onnistuttua Schutzwall-asemasta oli selvää, ettei itäisessä Lapissa voinut enää syntyä suurempia vaikeuksia saksalaisille. 20. Vuoristoarmeijan komentaja Rendulic oli jo itse siirtynyt Norjan puolelle ja Petsamosta Ivalon kautta marssineet joukot olivat ylittäneet Norjan rajan Karigasniemen kohdalla. Tankavaarassa viivytännyt 169. Divisioona seurasi pikamarssia perässä, sillä se oli saanut tiedon pikaisesta siirrosta Saksaan. Suomalaisia viimeiseksi viivytäneet saksalaiset ylittivät Suomen rajan Karigasniemessä marraskuun 18. päivänä ja suomalaiset saapuivat samalle paikalle kolme vuorokautta myöhemmin, mutta eivät ylittäneet rajaa (Elfvingren 1992 s. 416).

5 SCHUTZWALL-ASEMA NYKYISIN

Sodan jälkeen Schutzwall-asema jäi muistomeriksi saksalaisten läsnäolosta Suomen Lapissa toisen maailmansodan aikana. Vaikka saksalaiset rakensivat Lappiin myös Sturmbock-aseman, se eroaa ympäristöltään ja rakennustavaltaan huomattavasti Tankavaaran asemasta. Vuosikymmeniä vain paikalliset asukkaat ja sotahistorian tuntijat muistivat saksalaisten laajat linnoitteet ja muut rakenteet Tankavaarassa. Linnoitteista ei oltu sodan jälkeen kuitenkaan kovin kiinnostuneita ja ne saivat kauan olla omassa rauhassaan. Koska mtkailijoista vain harvat tiesivät aseman olemassaolon ja sen merkityksen osana Suomen historiaa, ainoastaan mutamat ovat tutustuneet kauempana valtatiestä oleviin asemiin ja mahdollisesti ottaneet mukaansa sodanaikaisia matkamuittoja. Kauempana sijaitsevat asemat ovat monin paikoin säilyneet lähes koskemattomina.

Porttipahdan tekoaltaan rakentaminen 1960-luvulla merkitsi suurta muutosta aseman säilymiselle kokonaisuutena. Altaan alle jäivät aseman etummaisat kiinteät pesäkkeet Lohjoen tienoilta. Osia tästä Kotkanpesäasemasta ja sen jäänteistä löytyy vielä Lohijoelta muutamia kilometrejä pohjoiseen. Itse pääasema on säilynyt paremmin ja ainoastaan eräät sen osat ovat olleet Jäämerentien (4-tien) uusien linjausten takia ajoittain uhattuja. Metsänhoidon ja kultavaltauksien kaivausten takia on myös muutamia linnoitusrakenteita raivattu pois tieltä. Pääaseman sijainti Tankavaarassa Urho Kekkosen kansallispuiston alueella on estänyt asemien ympäristön kaikenlaisen taloudellisen hyväksikäytön ja siten linnoitusrakenteiden tuhoutumisen. Asema on näin ilman erityistä suojelemistakin säilynyt lähes yhtenäisenä linnoituskokonaisuutena.

Sodan jälkeen asemien ympäristöstä raivattiin runsaasti saksalaisten miinoituksia. Myös suurin osa asemien edessä olleista piikkilankaesteistä poistettiin heti sodan päätyttyä. Vaikka saksalaiset pyrkivät vetäytyessään tuhoamaan jälkeensä jäävät suuret ammusvarastot ja suomalaiset pioneerit jatkoivat työtä myöhemmin, erilaisia räjähteitä löytyy edelleen. Tuhottua ja hylättyä materiaalia näkyy kaikkialla asemien ympärillä. Myös majoituskorsuihin jätetyt ruostuvat kamiinat muistuttavat linnoitusvyöhykkeen aiemmista asukkaista. Ainoana selvänä merkinä Tankavaaran taistelusta ovat suuret hylsykasat tykistön tuliasemien lähellä. Aseman puurakenteiset linnoitteet on aika jo lopullisesti voittamassa. Lahoavat korsut ja puupinot ovat yleinen näky asemien ympäristössä. Taistelupoterot ja -haudat ovat kuitenkin vielä varsin hyvin löydettävissä. Samoin pansariestekaivanto on edelleen helposti nähtävillä nelostien varressa.

Tankavaaran Schutzwall-asema muistuttaa korsuineen ja kaivantoineen Lapin merkityksestä toisen maailmansodan aikana. Vieraan vallan rakentamana linnoitteena asema on erityinen osa Suomen monimuotoista historiaa. Pääosa linnoituslaitteista on puurakenteisia ja nykyisin jo pitkälle lahonneita. Aseman säilymisen kannalta on harkittava ainakin sen ainutlaatuisimpien osien entistämistä, sillä aika on lopullisesti murtamassa Jäämerentien suojavallin.

LÄHTEET

Arkistolähteet

Metsähallitus, Perä-Pohjolan puistoalue, Sodankylä

Piirrokset

Haavikko, Jari & Kaltiainen Pirjo: Tankavaaran avoin konekivääriseäke

Toivola, Matti: Majoituskorsuja Tankavaaran Schutzwall-asemassa

Väisänen, Venla: Huuhkajanpäänpaistaman kenttäsilta. Rekonstruktiopiirros

Museovirasto, Helsinki

Rakennushistorian osasto

Maastoinventointilomakkeet: Sodankylän Tankavaaran Schutzwall-aseman inventointi 1995. Inventoineet Tapani Postila ja Matti Toivola

Painetut lähteet ja kirjallisuus

Ahto, S. 1980: Aseveljet vastakkain. – Kirjayhtymä, Helsinki. 297 s.

Elfvengren, E. 1992: Sota Lapissa. – Teoksessa: Jatkosodan historia 5:361–433. Toimittanut Sotatieteen Laitoksen Sotahistorian toimisto. WSOY, Porvoo.

Huttunen, P. 1990a: Saksalaisten linnoittamistyöt Lapin sodassa. – Oulun yliopiston historian laitos. Eripainossarja n:o 232:157–175.

Huttunen, P. 1990b: Sodankylä Vuotso Tankavaara. Toisen maailmansodan aikaisen linnoitusvyöhykkeen kohdeinventointi syys–joulukuu 1990. – Moniste. Museovirasto, rakennushistorian osasto. 41 s.

Kallioniemi, J. 1989: Lapin sota 1944–1945. – Teospiste, Raisio. 276 s.

SCHUTZWALL-ASEMAN VAIHEET

1943

28. syyskuuta

Hitlerin ohje n:o 50: "Tarvittaessa 20. Vuoristoarmeija siirtyy pohjoiseen pitäen elintärkeän Petsamon. Armeijan rintama käännetään etelään linjalle Kaaresuvan-to-Ivalo-Petsamo. Puolustusasemien valmistelu aloitettava välittömästi."

lokakuun alku

Tuleva sotatoimi alkaa muotoutua. Mahdollinen vetäytymis- ja puolustussotatoimi jaetaan Saksan päämajassa kolmeen osaan. Viimeinen puolustustaistelu kaavaillaan Kaaresuvannon ja Ivalon asemiin.

19. joulukuuta

Rovaniemellä 20. Vuoristoarmeijan esikunta määrittelee lopullisesti puolustusaseman tasan Tankavaaran korkeudelle.

1944

7. huhtikuuta

Vuoristoarmeijan esikunta määrää aloitettavaksi tiedustelun Vuotson pohjoispuolelle sijoitettavan puolustusasema "Schutzstellung Ivalon" paikasta.

8. huhtikuuta

Vetäytyminen pohjoiseen ja nikkeli-kaivoksien suojaaminen saa päämajassa nimen sotatoimi "Birke". 20. Vuoristoarmeijan esikunta antaa Tankavaaran asemalle peitenimen "Schutzwall".

24. huhtikuuta

Hitler määrää, että Schutzwall-asema on linnoitettava pysyväksi asemaksi.

25. toukokuuta

Vuoristoarmeijan esikunta anoo päämajalta, että poliittisista syistä asemien linnoittamista ei vielä aloitettaisi vaan varattaisiin vain linnoitusmateriaalia.

1. heinäkuuta

Schutzwall-aseman linnoittaminen aloitetaan.

11. heinäkuuta

Vuoristoarmeijan komentaja Rendulic antaa käskyn linnoittamisperiaatteista. Käsky päättyy: "Oikea-aikainen linnoittautuminen säästää myöhemmin verta!"

2. syyskuuta

Suomen eduskunta hyväksyy välirauhansopimuksen Neuvostoliiton kanssa.

4. syyskuuta

Sotatoimet Suomen ja NL:n välillä päättyvät. 20. Vuoristoarmeija aloittaa sotatoimi "Birkeen" kuuluvan joukkojen vetämisen idästä.

8.–9. syyskuuta

Ensimmäiset saksalaiset taistelujoukot irtautuvat Kiestingin rintamalta.

11. syyskuuta

Sallan suunnassa XXXVI Vuoristoarmeijakunta aloittaa vetäytymisen länteen.

28. syyskuuta

Lapin sodan taistelut alkavat Pudasjärvellä.

3. lokakuuta

Sodan jatkotoimi "Nordlicht". Vuoristoarmeijan päävoimat määrätään marssiin suoraan Norjaan. Pysyvästä puolustuksesta Schutzwall-asemassa luovutaan. Asemaa suunnitellaan käytettäväksi vihollisen viivyttämiseen.

6. lokakuuta

Linnoittamistyöt Schutzwall-asemassa määrätään lopetettaviksi. Asemaa on ehditty linnoittaa 76 päivää keskimäärin 3 000 miehen voimalla.

9. lokakuuta

Aseman linnoittajat lähtevät jalkamarssille Ivalon kautta kohti Norjaa.

19. lokakuuta

Saksalainen 169. Divisioonaa miehittää Schutzwall-aseman ja jatkaa kesken jääneitä linnoitustöitä ja muita puolustusvalmisteluita.

23. lokakuuta

Taistelu Ivalon suoja-asemasta alkaa. Suomalainen Jääkäriprikaati saa kosketuksen saksalaisten eteentyönnettyyn "Adlerhorst"-asemaan Lohijoella.

26. lokakuuta

JP 5 juuttuu Jäämerentien suunnassa saksalaisten tuleen Tankavaaran aseman pääpuolustuslinjan etupuolella. Saksalaiset ampuvat noin 350 kranaattia.

27. lokakuuta

Jääkäriprikaati saa määräyksen välirauhansopimuksen perusteella kotiuttaa vuonna 1923 syntyneet ja sitä vanhemmat miehet.

27.–28. lokakuuta

Suomalaiset tiedustelevat aseman etumaastoa.

29. lokakuuta

Jääkäriprikaati lähtee koukkaamaan kolmen pataljoonan voimin Jäämerentien itäpuolitse Riestojoen vartta seuraten. Saksalaisten 169. Divisioona alkaa irtautumisen Schutzwall-asemasta aloittaakseen jalkamarssin Norjaan.

30. lokakuuta

Varsinainen Tankavaaran taistelu alkaa. Saksalaiset ovat ampuneet jo aamuyöllä 4 000 kranaattia summittaisesti Vuotson tienhaaraan ja sen pohjoispuolelle. Suomalaisten hyökkäys saksalaisten Purnunnokan asemia vastaan torjutaan tykkitulella ja reservin vastahyökkäyksellä. Saksalaisten asemat jäävät murtamatta.

31. lokakuuta

Viimeiset saksalaiset jälkivarmistajat onnistuvat varhain aamulla irtautumaan Schutzwall-asemasta suomalaisten huomaamatta.

1.–2. marraskuuta

Kaunispäällä käydään viimeiset taistelut Ivalon suoja-asemassa viivyttävien saksalaisten ja heitä seuraavien suomalaisten välillä.

18. marraskuuta

Saksalaisen 169. Divisioonan jälkijoukko ylittää Suomen rajan Karigasniemessä.